

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

Издави два пут сваког месеца у свескама од 3 и више табака. Цена је: за Србију 12 дин., а за Црну Гору, Бугарску, Босну, Херцеговину, Аустро-Угарску, Румунију и Турску 15 динара на годину.

ПРЕПЛАТА СЕ ШАЉЕ

Управи
Кр. Срп. државне штампарије,
а РУКОПИСИ УРЕДНИШТВУ.

XXIII СВЕСКА

У Београду 15. Децембра 1886.

ГОДИНА VII

УКАЗИ ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА

Његово Величанство Краљ благоволео је, на предлог министра просвете и црквених послова, а по саслушању министарског савета, указом својим од

1. Новембра ове године поставити :

Архимандрита **Никодима Милаша** за професора Богословије, са годишњом платом од 5000 динара, а под обичним условима за странце.

Његово Величанство Краљ, на предлог министра просвете и црквених послова, а по договору са архијерејским сабором, указом својим од 1. овог месеца решио је :

У област београдске епархије улазе окрузи : **београдски, ваљевски, шабачки, подрински, смедеревски, пожаревачки, крајински и Љупријски.**

У област епархије жичке улазе окрузи : **чачански, ужички, руднички, крагујевачки, крушевачки и јагодински.**

У област нишке епархије улазе окрузи : **нишки, топлички, врањски, пиротски, књажевачки, црноречки и алексиначки.**

Његово Величанство Краљ, на предлог министра просвете и црквених послова, а по договору са архијерејским сабором, указом својим од 1. овог месеца благоволео је решити :

Да варош **Чачак** буде столица епархије жичке.

Његово Величанство Краљ благоволео је, на предлог министра просвете и црквених послова, указом својим од 30. Октобра ове године поставити :

Мијата Радосављевића председника II класе конзисторије неготинске, за председника II класе конзисторије жичке, по потреби.

Обрада Михаиловића председника II класе конзисторије жичке, за председника II класе конзисторије неготинске, по потреби.

Његово Величанство Краљ, на предлог министра просвете и црквених послова, а по саслушању министарског савета, на основу § 70 закона о чиновницима грађанског реда, благоволео је решити :

Да се **Атанасије Георгијевић**, секретар прве класе конзисторије београдске стави у стање покоја с пенсијом, која му по годинама службе припада, а да се ово изврши на основу члана 1, 2 и 3-ћег закона од 25. Октобра ове године о укидању надлештава и звања.

Његово Величанство Краљ благоволео је, на предлог министра просвете и црквених послова, указом својим од 1. овог месеца оставити :

Љубомира Поповића, секретара друге класе конзисторије шабачке, за секретара друге класе конзисторије београдске, по потреби.

Његово Величанство Краљ, на предлог министра просвете и црквених послова, а по саслушању министарског савета, на основу члана 33 закона о чиновницима грађанског реда указом својим од 1. овог месеца благоволео је решити :

Да се **Рајко Рувидић**, председник друге класе конзисторије шабачке ; **Обрад Михаиловић**, председник друге класе конзисторије неготинске ; **Димитрије Трифуновић**, члан треће класе конзисторије шабачке и **Тома Давидовић**, члан друге класе конзисторије неготинске, ставе на расположење, по што су изменама закона о црквеним властима од 31. Октобра 1886 године, укинута конзисторије шабачка и неготинска.

Његово Величанство Краљ, на предлог министра просвете и црквених послова, а по саслушању министарског савета, на основу § 76. закона о чиновницима грађанског реда, указом својим од 1. овог месеца благоволео је решити :

Да се **Милован Адамовић**, члан треће класе конзисторије шабачке ; **Михаило Марковић**, писар друге класе конзисторије неготинске ; **Илија Михаиловић**, писар треће класе конзисторије неготинске и **Сава Поповић**, писар треће класе конзисторије шабачке, у интересу државне службе из исте отпусте и да им се један пут за свагда изда једномесечна плата.

Његово Величанство Краљ благоволео је, на предлог министра просвете и црквених послова, указом својим од 1. овог месеца оставити :

др-а **Никодима Милаша**, архимандрита и професора Богословије, за овогодишњег ректора Богословије.

Његово Величанство Краљ благоволео је на предлог министра просвете и црквених послова указом својим од 1. овог месеца поставити :

Димитрија Јовановића, професора београдске гимназије, за директора и професора крагујевачке гимназије.

Његово Величанство Краљ благоволео је, на предлог министра просвете и црквених послова указом својим од 1. овог месеца поставити :

Живојина Јовчића, професора гимназијске реалке у Књажевцу, за професора гимназије у Зајечару, по потреби.

Његово Величанство Краљ, на предлог министра просвете и црквених послова, а по саслушању министарског савета, на основу § 70. закона о чиновницима грађанског реда, указом својим од 1. овог месеца благоволео је решити :

Да се **Живко Недељковић** професор београдске реалке стави у стање покоја с пенсијом, која му по годинама службе припада.

Постављења и разрешења од дужности наставника средњих школа

Актом министра просвете и црквених послова

I Постављени су :

у врањској нижој гимназији :

г. **Никола Арсенивић**, етнограф, за учитеља пртања III класе, 2. Децембра о. год.

у вишој женској школи :

г. **Сава Антоновић**, за хонорарног предавача српске историје, 12. Децембра о. год.

II Разрешен је :

у вишој женској школи :

г. **Димитрије С. Јовановић**, хонорарни предавач српске историје, 12. Децембра ове године.

Постављења и разрешења од дужности управитеља основних школа

Актом министра просвете и црквених послова

I Постављени су :

г. **Милан Николић**, за управитеља школе змијиначке, у шабачком округу, 30. Новембра ове год.

г. **Срећко Бурић**, за управитеља школе гучке, у чачанском округу, 30. Новембра ове год.

г. **Алекса Димитријевић**, за управитеља школе лучичке, у пожаревачком округу, 30. Новембра ове год.

Гавра Пешић, за управитеља школе марковачке, у смедеревском округу, 30. Новембра ове год.

г. *Димитрије Петковић*, за управитеља школе нересничке, у пожаревачком округу, 30. Новембра ове год.

г. *Јован Симић*, за управитеља школе мрчајевачке, у рудничком округу, 30. Новембра ове год.

г. *Љубомир Анђелковић*, за управитеља школе багрданске, у јагодинском округу, 30. Новембра ове год.

г. *Милан Марковић*, за управитеља школе кличевачке, у пожаревачком округу, 30. Новембра ове год.

г. *Михаило Глишић*, за управитеља школе чукојевачке, у крагујевачком округу, 30. Новембра ове год.

г. *Никола Дамњановић*, за управитеља школе алексиначке, 30. Новембра ове год.

г. *Никола Тодоровић*, за управитеља

школе кучевске, у пожаревачком округу, 30. Новембра ове год.

г. *Петар Миловановић*, за управитеља школе шаторачке, у крагујевачком округу, 30. Новембра ове год.

г. *Стеван Димитријевић*, за управитеља школе варваринске, у јагодинском окр., 30. Новембра ове год.

г. *Светислав Пошовић*, за управитеља школе параћинске, у ћупријском округу, 5. Децембра ове год.

II Разрешени су:

г. *Михаило Протић*, управитељ основних школа у Алексинцу, 1. Децембра ове године.

г. *Тома Тодоровић*, управитељ основних школа у Крушевцу, 1. Децембра ове године по молби.

Постављења, премештаји и разрешења од дужности наставника основних школа

Актом министра просвете и црквених послова

I Постављени су:

у јагодинском округу:

гђа *Милица Бајишевићка*, за заступницу учитеља III разр. школе варваринске, 24. Новембра ове год.

у пиротском округу:

г. *Живојин Милић*, за заступника учитеља школе у Мокрој, 22. Новембра ове године.

у пожаревачком округу:

г. *Димитрије Петковић*, гимназиста, за заступника учитеља II, III и IV разреда школе нересничке, 22. Новембра ове год.

г. *Милан Марковић*, гимназиста, за заступника учитеља II, III и IV разреда школе кличевачке, 22. Новембра ове год.

г. *Коста Илић*, ђак VII разреда ре-

алке, за заступника учитеља школе у Трновчи 22. Новембра ове год.

у смедеревском округу:

гђца *Даринка Јанковићева*, која је свршила Вишу женску школу, за учитељицу школе у Скобаљу, 9. Децембра ове год.

у црноречком округу:

г. *Спасоје Марковић*, бивши учитељ за заступника учитеља II, III и IV разреда школе Грљанске, 1. Децембра ове год.

у шавачком округу:

гђца *Даринка Ранковићева*, која је свршила Вишу женску школу, за учитељицу II одељења IV разреда женске школе у Шапцу, 22. Новембра ове год.

гђца *Љубица Пејићева*, ученица V разреда Више женске школе за заступницу учитеља школе црниљевске, 26. Новембра ове год.

II Премештени су:

У АЛЕКСИНАЧКОМ ОКРУГУ:

гђа *Милева Радуловићка*, учитељица I разреда школе прѣловичке у III и IV разред исте школе, 16. Новембра ове год. по молби.

г. *Милутин Радуловић*, учитељ III и IV разреда школе прѣловичке у I разред исте школе 26. Новембра ове год. по потреби.

У КРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

гђца *Настасија Видојковићева* учитељица школе каменовске, округа пожаревачког, у Брзан 25. новембра ове год.

У КРАЈИНСКОМ ОКРУГУ:

гђца *Милева Окановићева*, заступница учитеља школе голубињске, овог округа, у I и II разред мушке школе у Доњем Милановцу, 22. Новембра ове год. по молби.

У ПИРОТСКОМ ОКРУГУ:

г. *Јанко Дабих*, заступник учитеља школе скобаљске, округа смедеревског у Реавце, 22. Новембра ове год. по потреби.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Лука Пошовић*, заступник учитеља III разреда школе петровачке, у III и IV разред исте школе, 10. Децембра ове год. по потреби.

III Разрешени су:

У КРУШЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Веселин Баралић*, привремени учитељ школе павличке 13. Новембра ове год. по молби.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Владимир Цветковић*, заступник учитеља I разреда школе брадарачке, 5. Децембра ове год. по молби.

гђца *Зорка Ристићева*, учитељица школе шетоњске, 24. Новембра ове год. јер се није примила постављења.

гђца *Љубица Каравезићева*, учитељица I и II разреда школе Средњевске, 28. Новембра ове год. по молби.

У УЖИЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Коста Тимотијевић*, заступник учитеља школе у Чајетини, 29. Новембра ове год. јер се није примио постављења.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК СССХХ.

24. Септембра 1886 год. у Београду.

Били су: *потпредседник* Дим. Нешић; *редовни чланови*: др. Ник. Ј. Петровић, Свет. Вуловић, Драг. С. Милутиновић, Љуб. Ковачевић, Ђ. Козарац, Драгутин Плајел, Јеврем Илић, *запредни чланови*: Јев. Ђорђевић, Тод. Мијушковић, Јов. Ђорђевић, др. В. Бакић, Бор. Тодоровић, Жив. Поповић, Ник. Стајевић, и Лазар Обрадовић.

Пословођа, Мил. Марковић.

I

Прочитан и примљен записник 319 састанака.

II

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 21. ов. м.ПБр. 9419. којим се спроводи Главном Просветном Савету на преглед и оцену дело г. *Сретена М. Арића* под насловом: „Ручни рад у мушкој школи“ и позива се савет да каже своје мишљење о томе: на што би се ова књига могла употребити, јер је писац нуди на откуп министарству просвете с молбом, да се иста употреби за књижнице основних и средњих школа и за поклањање ученицима учитељске школе и Богословије и ученицама Више Женске Школе.

По што је садржина ове књиге позната била некојим члановима Главног Просветног Савета, то су они одмах усмено у савету реферовали о садржини и вредности овога дела. Према овоме савет је одлучио: Да се ово дело може препоручити од стране министарства просвете да га набаве све школске општине за књижице својих школа.

III

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 12. ов. м. ПБр. 8824, којим се шаље Главном Просветном Савету на преглед и оцену II и III део Геометрије (Стереометрија и Тригонометрија) од г. *Сретенa Стојковића* професора: одлучено: да се умоли г. Дим. Нешић да ово дело прегледа и оцени.

IV

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 3. ов. м. ПБр. 8158, којим се спроводи Главном Просветном Савету молба са прилозима Светозара Вујовића ученика II р. ниже гимназије у Гор. Милановцу, који моли, да му се одреди издржање из фонда пок. Вићентија бив. владике ужичког, и, позива се савет да према тестаменту покојниковог изводи решити, може ли се молиоцу дати тражена помоћ и од прилике колико би му требало одредити на име издржања. Одлучено: да се молба са прилозима упути г. Јеврему Илићу на разматрање и реферовање.

V

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 6 ов. м. ПБр. 8455 којим се спроводи Главном Просв. Савету молба са прилозима Драгутина Глишића ученика IV р. београдске гимназије, који моли да му се одреди издржање из фонда пок. Вићентија бив. владике ужичког; и, позива се савет да према тестаменту оцени ову молбу и реши: може ли се молиоцу дати тражена помоћ и од прилике колико би му се могло дати на име издржања. Одлучено: да се и ова молба упути г. Јеврему Илићу на разматрање и реферовање.

VI

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 6. ов. м. ПБр. 6462,

којим се пита Главни Просветни Савет за мишљење: може ли се поново примити за учитеља Милета Станојевић бив. учитељ, који је по одлуци саветској отпуштен из учитељства, пошто се сада има уверења, да се Милета поправно и да ће сав свој труд посветити раду у школи. Одлучено: да се акти по ранијој кривици овога учитеља заједно са новим прилозима, које је Станојевић поднео, упуте на разматрање дисциплинарном одбору; па да он савету реферише и каже своје мишљење по овоме предмету.

VII

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 16. ов. м. ЦБр. 944, којим се пита Главни Просветни Савет за мишљење о томе: може ли се бар привремено усвојити за предавање црквених обреда у нижој гимназији књига „Хришћанске Светиње“ од г. Ј. Илића, пошто садржином својом обухвата, ма и у краћем обиму, све што ваља знати из црквених обреда, а међу тим је књиге „Црквено Богословље“, по којој се до сада овај предмет предавао, нестало у државној штампарији и наређено је да се више не прештампава. Одлучено: да се дело „Хришћанске Светиње“ може употребити као ручна књига у оним разредима ниже гимназије у којима се овај предмет предаје. (Сада у III р. а по новом програму у I р).

VIII

Саслушан је усмен реферат г. г. дра Ник. Петровића и Лазара Обрадовића по молби г. Стојана М. Бурђевића учитеља, који је молио, да му се у године сталне учитељске службе уваже и оне године, које је провео као приватан учитељ у Великој Крсни и вароши Пожаревцу, докле није постао сталан државни учитељ.

После подужег обавештавања о овој ствари са 7 противу 5 гласова одлучено је: да се г. Стојану М. Бурђевићу учитељу, не могу уважити у године сталне учитељске службе оне године, које је провео као приватан учитељ од 1853 до 1860 године.

IX

Саслушан је усмен реферат г. г. дра Ник. Ј. Петровића и Лазе Обрадовића по молби

г. Димитрија Тасића учитеља из Врњаца, који је молио, да му се уважи у године сталне учитељске службе оно време, које је као учитељ у Босни провео. Одлучено: да се г. Димитрију Тасићу могу уважити у године сталне учитељске службе оне године, које је учитељујући у Босни провео.

Х

Г. Свет. Вуловић враћа савету последњи програм за средње школе и то из Технологије,

изјављујући да је у њему језик прегледао и учинио извесне поправке у називима.

По што је усмено показао шта је и како у програму поправио, савет је одлучио: да се програм прими.

С тим је састанак закључен.

КАРАКТЕРНЕ СЛИКЕ ИЗ ОПШТЕ ИСТОРИЈЕ

(по А. В. Грубе-у)

(Наставак)

Цар Јосиф II

Као год што је Фридрих Велики назват „једини“, исто се тако може и срећни цар Јосиф назвати „једини“, јер велики људи његове врсте долазе на престо једва један пут у једном столећу. Он није био тако изучен ратник као Фридрих, нишпи је имао среће као он, да сва своја дела изврши. Али он је бесмртан остао тиме, што је био изванредно добар човек и владар.

1. Односи Фридриха II и цара Јосифа.

После мира, који је закључен у Хубертсбург (1763 г.) аустријски и пруски владари били су у великом пријатељству. Јосиф кога је мати (Марија Терезија) по смрти очевој узела за сувладаоца, реши се да походи свога страшнога противника. Фридрих је у околини тврдиње Најза, у Шлезии, спремно дочек и очекивао је долазак царев. Овај дође у пратњи своја два најславнија ђенерала, Лаудана и Ласпија. Фридрих га дочека са речима: „Ово је најсрећнији дан у моме животу!“ Цар одговори: „Сад су све моје жеље испуњене!“ Све присутни јако је дирало, кад су видели два најсилнија владара немачка, који су се тако крвнички борили, како се сад пријатељски и свесердно поздрављају. Слава, коју је Фри-

дрих задобио срећним ратовањем и добрим уређењем своје државе, побудила је у пресима младога цара осећање страхопоштовања и дивљења према седом пруском краљу. Фридрих опет био је јако очаран љубазношћу, скромношћу и благородним опхођењем свога госта цара Јосифа. Кад је краљ хтео пропустити цара да иде напред, рече он са обичном скромношћу: „Старост иде напред син не треба никад да се уздиже изнад слуга свога оца.“ Тако је говорио најсилнији владалац у Европи. Фридрих се радовао, што се видео с јунаком Лауданом, који му је толико штете починио, и понашао се према њему с највећим поштовањем.

Оба ова владара, после узајамних поздрава, расташе се један с другим испуњени узајамним чуђењем.

2. Љубав према људима

Један пут јахао је Јосиф у једно село не далеко од Веча. Пратио га је само један слуга. Вида је зима и велики снег беше покрио околна поља. По што је цар ударио споредним путем, дешавало се понекад да коњ потоне дубоко у снег. На један пут зачу се вика иза царевих леђа. Цар се окрете и са ужасом угледа како је његов слуга упао у једну провалу пуну снега и како се

узалуд мучи да се одатле ишчуца. Благородни владар брзо сиђе с коња и притече своме пратиоцу у помоћ. Али он и сам потону дубоко у снег и дође у велику опасност. У широким пољима, покривеним снегом, не виђаше се нигде живе душе, само у даљини се могаше видети тороњ од цркве једнога сеоца. Тамо потера честити цар свога коња по што је слугу утешио са неколико речи и обећао му брзо у помоћ доћи. Он брзо стиже у село и узе више сељака с коњима који одмах за њим пођоше. Цар хиташе јер се јако плашио за живот свога вернога слуге. Сељани срећно извадише његовог слугу испод снега, који већ беше и свест изгубио. Али старањем свога честитог господара он се брзо опорави.

3. Добročинство

Један пут се извезе цар у предграђе да шета. Ту га сусрете један мали дечко, који склопи руке испред кола и непрестано викаше: „Ах, ваше Величанство само једну једину форинту!“ Цар заповеди да се кола зауставе и запита дечка, који је плакао: „За што ће ти одмах толико новаца?“ Овај дреко одговори: „Доиста је то много, ваша милост! Али ја морам једну форинту имати. Моја је мати болесна и послала ме је да зовем једнога лекара. Сад сам код двојице био, али ни један не хте доћи без форинте и ако је моја мати тако јако болесна. Ах Ваша милост, само једну форинту, само једну једину, и ја нећу никад у моме животу просити.“

Цар се најтачније извести о стану дечаковом и даде му захтевану форинту. Тек што је дечку жеља испуњена, отрча он одагдешто је игда могао, не хтевши никога ни погледати. Јосиф, кога је невоља најмањег његовог поданика тиштила, хтео је сам да походи невољницу и да се на месту увери о истинитости дечијег причања. Он заповеди да се кола терају до пред кућицу сироте жене, у којој је по описивању дечковом

живела. Да га не би познали, огрте се у свој огртач и уђе у собу болеснице. „Јеси ли ти, драго дете?“ викну слабачак глас са болесничке постеље. „Не“, рече Јосиф, „ја сам лекар кога је ваше дете звало“. И човекољубиви цар приступи кревету болеснице и са сажаљењем посматраше сироту жену. За тим рече: „Дајте ми перо, артију и мастило, да бих вам могао реценис преписати“. Жена га мољаше са slabим гласом, да са једне полице узме мастило, артију и перо њеног сина, и да се послужи. Јосиф узе, написа и заповеди, да се рецент у апотеку однесе. Он зажели жени да се опорави и оде. На скоро по том дође јој син са правим лекаром. Мати се јако зачуди кад виде и другог лекара и питаше сина од куда то. Дечко исприча све што се догодило, а и мати такође. Сви се зачудише. Но кад реч дође на рецент, лекар га узе прочита, на узвикну пун радости: „Овај може боље преписати него ја! Ваш лекар није био нико други него сам цар. Рецентат је упутница од 50 дуката на његовог благајника, коју треба одмах да вам исплати.“ Болесница постаде још слабија, услед овог изненађења, али се брзо опорави, јер је сада могла добити и лекове и бољу храну. Са свесрдном благодарношћу хвалила је Бога, који јој је у кућу послао анђела избавитеља.

4. Љубав према правичности

У Чешкој беше настала таква скупоћа да су многи становници тридели најжешћу оскудицу и нису имали ни леба, да своју глад утишају. Јосиф заповеди да се тамо пошаље доста хране, а и сам отпутова тамо да се увери, да ли се храна дели онако, како је он наредио. Са свим као непознат дође он у једну малу варошицу. Пред варошком кућом стајало је више кола патоварено храном. Сељаци, чија су била кола беху се искунили у гомилу и говораху један

с другим. Кад их је Јосиф запитио, шта им је, они одговорише: „Ми одавно овде чекамо, а имамо осам сахати путовања да се натраг вратимо“ — „То је истина“, додаде спроводник кола, „а становници узалуд чекају више сахати, да им се храна подели.“ Цар, који је имао на себи прост огртач, уђе у канцеларију и јави се надлежном чиновнику, код кога тада беше велико друштво.

Чиовник. Ко сте ви?

Цар. Официр у царској служби.

Чиовник. Чиме вас могу служити?

Цар. Тиме, да ове сељаке, који одавно чекају, одмах подмирите.

Чиовник. Сељаци могу још дуже чекати а ја не могу кварити себи задовољство њих ради.

Цар. Али људи имају дуго да путују, а већ одавно чекају.

Чиовник. Зашто браните ви сељаке?

Цар. Морате бити човечни, а и сељаци имају својих нужда.

Чиовник. Ваша наука о моралу није овде на добром месту, а ја знам шта ми ваља чинити.

Цар није могао дуже поднети суровост и немилосрђе чиновниково. „Сад вам морам отворено казати, господине чиновниче,“ рече он, „да храну одмах раздате. Чујте ме драги пријатељу“, продужи он даље, „ослободите ове људе. Ви од сада нисте чиновник, а ви познајте у мени вашег цара који вас лишава вашег звања“. По том Јосиф оде, а немилостивог чиновника остави да сам размишља о узроку своје несреће.

5. Љубав према народу

Јосиф је волео свој народ и желео је, да и народ њега воли. Парк у коме се дотле шетало само племство отвори он целом народу на уживање, а на уласку стави натпис: „Свима људима посвећено од њиховог добро-

творя“. Племству ово није било по вољи, и једнога дана неколико племића тужили су се код цара, да сада немају нигде једног места, где би могли на миру остати. Јосиф одговори:

„Кад бих ја увек хтео да живим међу равнима себи, ја бих морао ићи у породичну гробницу, где моји претци почивају“.

Господа се овим задовољише и тако публика и данас још ужива у пратеру (башти) без разлике сталежа.

6. Снисходљивост

Године 1781 на своме путу кроз Нидерландију возио се Јосиф на колима од једнога места до другога. Пут му беше непознат и с тога му је исти показивао један сељак, кога је уз пут десио и који му се због своје чисте одеће одмах допао. Сељак је одмах познао високу личност путникову, уседе на коња и јакхаше поред кола. Јосиф га је питао о земљорадњи и газдинству. Сељак је тако лепо одговарао да га је цар позвао и метнуо поред себе у кола. Кад се сељак хтео одвојити, рече он слободно: „Ја више нисам потребан вашем Величанству. Овај пут одвешће вас у Левен“. Јосиф га хтеде обдари, али сељак рече: „Мени новац не треба већ дужност је Фламанца, да даје вашем Величанству.“

7. Заштитник угњетених

Кад је Јосиф био у Угарској, посматраше пажљиво једнога заробљеника, који беше један леп стар човек. „За што радите ви у гвожђу?“ запита га он. — „Ја сам пред мојом кућом убио једнога зеца.“ — „Зар ништа друго нисте погрешили?“ — „Ништа“. — „Баш ништа?“ — „Ништа милостиви господару!“ — „Ко је ваш старешина? Ја ћу за вас молити.“ — „О, не ваша милост, само то не. Један пут је један племенити господин молио за мене и кад је он отишао, ја сам добио 50 батина.

Јосиф оде управитељу, сазнаде истину о ономе исто му је казао, ослободи роба, а управитељу удари 50 батина и баца га у ланце.

8. Реформе у цркви

Године 1781 (15 Октобра) Јосиф је издао славни едикат *Триљивости*, којим је Лутеранима, Реформиранима и неунијатским Грцима дозвољена слободна и јавна служба и дата им сва права као и католицима. Само што њихове цркве нису смеле имати тороње и звона, а ни капије са улице. Католичка црква остала је *државна црква* али су остале цркве од ње одвојене и остале независне. Никаква була папска није смела бити објављена без претходног одобрења цара. Од 1443 калуђерска и 623 калуђеричка манастира Јосиф је оставио само 700, који ће се бавити наставом или неговањем болесника. Држави је остало тиме много хиљада људи, који су свој живот у лењости проводили. Добра укинутих манастира Јосиф је употребио за заводе од опште користи, т. ј. за оснивање нових народних и научних школа, за болнице, куће за сирочад, куће за находчад и друге сличне заводе. Служба се морала служити на немачком језику. Свето писмо преведено је на народни језик. Путовање у света места, које је често било узрок разним неморалностима, укинута је. Реформе цареве произведоше огорчење код духовништва, а нарочито код римскога двора. Године 1782 крену се папа Пије VI на пут и сврати у Беч, да својим личним присуством и наговорима задржи цара у његовим реформама. Јосиф прими поглавицу римске цркве са особитим почастима, али од својих намера не хте одустати, и папа се морао вратити без успеха.

9. Царске речи и дела

У држави је Јосиф хтео да буде само први чиновник. Због тога није трпео ни-

каквог посредника између њега и народа. Пред вратима његове собе у којој је од јутра до мрака радио, стајала је увек гомила људи од свих сталежа, који су могли слободно пред њега изаћи и с њим говорити. Јосиф је излазио од времена на време на поље, узимао им је њине молбе и водио их у собу, да му кажу све, што им је на срцу лежало. Још његова честита мати увела је била многе поправке, укинула је мучења, спаљивање вештица и инквизицију. Јосиф задоби вечиту славу тиме, што је Еврејима дао иста права, која су имали и остали аустријски грађани и што је селацима осигурао право својине. При том је изговорио ове царске речи: „Права је будалаштина веровати, да је власт заузела земљу, пре него што су је заузели поданици.“ За доказ како поштује селачки сталеж, путујући кроз Моравску дође једном селачу, који је плужио, узме плуг у њега и сам је плужио, док није узорао једно парче земље. Моравци чувају за спомен овај плуг, којим је цар орао.

10. Несрећан свршетак

И ако је цар мислио добро о својим поданицима, опет је већина сметала његовим намерама. Место да га воле, као што је он то заслужио, пожњео је свуда мржњу и неблагодарност. Кад је овако било у Аустрији, онда је још горе било у Угарској у Нидерландији. Угарска, као засебна држава, имала је своје сопствене законе и слободе. Суђење је било заведено на латинском језику, које је сваки Мађар разумевао. Али Јосиф је хтео да у свима његовим земљама буде општи језик немачки. Ко од чиновника за три године не научи тај језик, морао је службу изгубити. То беше и сувише велика строгост која раздражи све духове.

Још рђавије је ишло у Нидерландији, садашњој Белгији. Овде је он завео више корисних установа, а нарочито бољу наставу

за духовнике. Али ово се није допадало епископима, те још више раздражише народ који и иначе не беше задовољан. Тако године 1788 искрену формална буна. Јосиф пусти али беше доцкан. Силом се није могло много извршити, јер се његова војска тада борила противу Турака, те је он морао доживети, да се његове нидерландске провинције прогласе за независне. Поход противу Турака свршио се такође несрећно, и тако је већ начето царско здравље потресано жалашћу, која је непрестано гризла његово срце. У Угарској такође је племство побунило народ противу цара. Јосиф беше принуђен, да све своје реформе уништи.

Знајући, да је он само добро хтео учинити, рекао је: „Ја желим, да се на моме гробу напише: Овде почива владар, који је имао чисте намере, али који је био несрећан, да види све своје планове уништене.“ Он умре 20 Фебруара 1790 године.

ШЕСТИ ДЕО
С Л О Б О Д Њ А Ц И
Вашингтон

1.

Као што је познато, откривач Америке Колумб, ступио је на тврду земљу овога дела на свом трећем путовању. Готово у време (1497 г.) отловио је из Енглеске један дрски Венецијанац (Јован Кабот) по атланском океану ради открића, изишао на обалу Новог Фунланда и Виргиније и открио Северну Америку. Само што овај неизмерно велики део земље, који је колико цела Европа, беше тада и дуго по томе једна страшна, сурова шумска пустиња, и у њој не беше ништа што би жудњу за златом жедних Европејаца могло распалити. И тек 1706 године дођоше исељеници из Енглеске да се овде настане. Још тада положише они темељ садашњим државицама, које се умножише, које се јако увећаше кад наста гоњење католика у Енглеској. Сви земљорадници,

који се настанише у ове земље, морали су се борити са великим тегобама, да шумовито и блатно земљиште учине плодним. Како су исељеници у ове пределе били људи, који су због религиозних гоњења овамо побегли, то су они били најслободоумнији и најчеститији људи на целој земљи. Њихово прилежаше при обрађивању поља и вештина у риболову учинило је те су брзо постали богати људи. Само трговина и индустрија није им могла брзо напредовати, јер су их Енглези својим богатством јако у томе сметали. Ово је давало повода кријумчарској трговини, која се нарочито тада развила, кад су Французи посели провинцију Канаду и одавде Енглезима чинили све могуће штете у њиховим провинцијама. На скоро се због тога отлочео рат између Енглеске и Француске, и у тој борби појави се човек, који је био позват да својој отаџбини задобије независност и положи темељ слободним северо-америчким државама, а сам себи да задобије место међу најзнатнијим и најодличнијим људима свих времена и народа. Тај човек јесте *Ђорџе Вашингтон*.

2.

Ђорџе Вашингтон био је син једнога богаташа и родио се 1732 године у Виргинији. На 55 година пре тога доселио се његов деда из Енглеске у Америку. Већ као десетогодишњи дечко изгубио је оца, и његов управитељ добара, један честит и васпитан човек, учинио је све да га добро васпита и да му тиме накнади тежак губитак. Под његовим руковођењем Ђорџе је учио све, што му је доцније могло требати а његова изванредна даровитост и способност чинила је те је веома брзо напредовао у свима гранама наставе. Нарочито је волео Математику и војне науке, и у њима је добио тако одлична знања, да је већ као двадесетогодишњи младић постао мајор у војсци своје отаџбине. Кад су се Французи почели утвр-

ђивати на Охиореци, покушавали су Енглези да их одатле истисну најпре преговорима, и Вашингтон је био тај, коме су преговори поверени. Он је при том имао да савлада разне тешкоће, јер је имао посла с мудрим и лукавим Французима и са упорним племенима Индијанаца. С једним јединим пратиоцем крену се младић на пут дугачак 400 миља и срећно приспе на одређено место. Али сви његови трудови беху узалудни, јер француског заповедника не могаше одвратити од његових намера. Шта више овај објави, да ће он и даље да иде по што предео на Охио припада само његовом господару, да ће сваког заробити, кога без његовог дозвољења ухвати на овој реци. Тако се Вашингтон врати са свога посланства без икаква резултата. Па ипак овај пут беше за њега и његову отаџбину од велике важности, јер је овај млади човек са урођеном својом даровитошћу добро проучио људе и земље кроз које је пропутовао.

Тек што је енглески гувернер у Виргинији сазнао, да од предговора нема ништа, реши се да оружаном руком стане на пут француским предузећима. Он одмах искупи 300 ратника и заповедништво над њима предаде мајору Вашингтону. Брзо се млади јунак крену са гомилицом ратника на реку Охио и потуче Французе и ако су много надмоћнији били. Али сад стигоше нове чете дивљака, који су били на страни Француза и Вашингтон, да не би жртвовао своје добре људе, беше принуђен да одступи. У највећој брзини заповедио је, да се ископају утврђења и ова је бранио са својом четом противу далеко веће силе са таквом храброшћу, да су Французи морали да се диве и да му допусте да с оружјем у руци одступи. Али рђав успех у првом предузећу покрену Енглезе на одлучнију радњу, и с тога ђенерао Брандок изађе у борбу са 2000 људи, да сиречи Французе у њиховим намерама. Верујући сувише у своју војску, која се тада

рачунала у оним пределима као врло велика, заборавио је овај вођа да у своје напредовању буде предосторожан, на што га је Вашингтон, који је био ађутант у његовој војсци, често опомињао. На један пут нађоше се Енглези у једном шумском пределу нападнути са две стране. С једне стране падали су у њихове редове француски куршуми, а с друге стране стреле Индијанаца. И сам ђенерал Брандок паде смртно рањен, и мучно да би ма ко од целе војске изишао из крвопролића, да није Вашингтон на челу својих јуначких Виргинаца јурнуо на непријатеље довео их у забуну и својим људима отворио одступницу. Сви су се чудили храбрости овога младога јунака и општим гласом беше изабран за главног војсковођу војске, која је имала продужити борбу са Французима. Само што потпора из Енглеске беше тако незнатна, да се непријатељ није могао лако надвладати, и тек године 1757 стигоше нове чете са новим војсковођама из Европе. Енглези потискоше Французе из њихових тврђава и на годину дана по том Канада беше у рукама Енглеза. Али и ако је Вашингтон, на челу својих храбрих Виргинаца, при свима овим предузећима учинио толике услуге својим знањем, својом увиђавношћу и храброшћу, опет су га горди Енглези кињили као урођеног Американца и многе његове најмудрије савете одбијали на најнедостojнији начин. Ово га најпосле намора (1762), кад је мир међу ратним странама закључен да напусти своје место као пуковник виргинске регименте. Никад официри и војници нису жалили за својим вођом, као што је овде био случај.

3.

После тога Вашингтон оста на очиним имању, ожени се, и тако је више година проводио миран и срећан живот. Обрађивање свога пространог имања и наука беху његово најмилије занимање, а у кругу своје

верне породице уживао је своје најдешње

www.часове.rs

За све ово време у његовом отацтву, због разних односа, спремили су се велики догађаји. Између осталих права, која је Енглеска имала над својим колонијама у Северној Америци, било је и то, да на колонијисте може ударити данак и друге терете. И ако су данци били далеко мањи и незнатнији него у Енглеској, опет је било несносно слободоумним Американцима, да сносе терете, које им удаљена Енглеска намеће, а да не уживају права, која она има. Жигосана хартија, коју су Американци морали употребљавати у свима својим радовима, укиде се 1766 године, али се уведе нова ђумручина на еспане, који су ишли у Америку, као : стакларију, хартију, разне боје, кафу итд. У опште у свима провинцијама овладао је незадовољство, кад је стигла вест о новим наметима енглеске владе, и свуда се у многобројним скуповима говорило о мерама, које је требало противу тога предузети. Најпосле се реши, да се ни један од ових еспана не пусти у земљу, већ да се одмах натраг врате. Због овога дође до сукоба међу енглеским војницима и грађанима Бостона, једне од најважнијих вароши Северне Америке. И кад је и после тога енглеска влада силом хтела да увози еспане и заповедила да се три највиђенија грађанина бостонска због учешћа у буни стрељају, онда огорчење американских досељеника противу своје матерње земље, нарасте до безграничности. Они се више нису премисљали и решише се да се силом одузму насиљу енглеске владе. На три године после тога (1773) седам грађана пресвукоше се у одело Индијанаца и сав еспан из три лађе, које су биле у пристаништу побацаше у море. Насилне мере, које је при томе влада предузела за угушивање побуне, проузроковаше општи устанак свих тринаест провинција америчких. Оне се све узајамно обвезаше, да

силу силом одбију и да право бране с оружјем у рукама. Савет, кога су посланици појединих провинција образовали, назва се *конгрес*, а Вашингтон, који је још од почетка учествовао у свима пословима, и који се најодлучније изјаснио противу насиља Енглеца, беше једногласно за члана овога конгреса наименован.

Године 1774 у почетку (5) Септембра састао се конгрес изабраника у Филаделфији. Овај први народни конгрес, као заступник 13. колонија, састави протглас, у коме су целома свету објавили, да је прошло време неограничене владалачке силе и европским се народима ставља на срце света дужност да самовољу замене правом. Енглеском краљу отворено је казато, да он на покорност американских колонија може рачунати само тако, ако им да сва политичка права (учешће у парламенту), која енглески народ одавно ужива. Даље је конгрес утврдио ова правила, која су се тичала права и слобода Американаца :

1. Сваки човек има неоспорно право на живот, имање и слободу.
2. Становници насеобина наследили су од својих предака сва права, повластице и слободе, које имају слободни и урођени поданици Енглеске.
3. Њиховим иселењем из матерње земље они нису изгубили првобитна права.
4. Основ и потпора сваке енглеске слободе и сваке владе то је *право народа*, да има учешћа у законодавству, а не да влада грађанима товари терете и ограничава њихове слободе.

Говорници, а нарочито Вашингтон, одушевљавали су конгрес својим беседама. Њега није покретала зла воља због увреде коју су му нанели у служби Енглеској, да ступи у борбу противу матерње земље, као што су то тврдили многи противници и завидљивци његови. Њега је покретало једино убеђење, да колоније у Америци ослободи

од притиска матерње земље. Американци једногласно одлучише, да одбаце све намете и ђумручине, које би влада без пристанка народних заступника ударила. Уједињење провинција дало је влади повода, да према њима још строжије поступа. Она посла ђенерала Гожа са четири регименте у Бостон. Овај се постара те прикупи све чете, сав барут и оружје, што беше по разним варошима растурено. При нападу Енглеза на варошицу Конкордију отвори се прва борба међу њима и Американцима. При свем томе што су се Енглези јуначки борили, морали су одступити пред јуначким нападима Американца, који су били јако одушевљени љубављу према отаџбини. Ова победа окуражи победнице још више. Они нападше на више утврђења, који су им затварала пут у Канаду, и једна ратна лађа енглеска паде им у руке. Осем тога стигше нове чете које су појачале устаничку војску, а на конгресу у Филадельфији (15 Јуна 1775 г.) Вашингтон је наименован за заповедника северо-американске војске.

4.

Мучно да је икад који војсковођа с тако великом једнодушносту свих становника једне земље предузео тако важну службу, као Вашингтон, којег је некористољубље као и његова ратна способност у опште позната; али опет нико није никад примио тако важно достојанство са таквом скромношћу као он. Своју некористољубивост показа он у тренутку свога подигнућа тиме, што се одрече плате и поклони знатне суме новаца, које је раније на набавку ратних потреба и на наоружање војске из своје сопствене имовине набавио. Он се одмах спремао да своје велико дело отпочне са свом збиљом, и да потпуно одговори поверењу, које су његови суграђани на њега полагали.

Велике, управо безбројне су биле тешкоће и сметње, које су се свуда на супрот овом великом делу стављале. Становништво

американских провинција било је тада још незнатно, тако да војска, која се морала противу Енглеза, који су у рату били искусни, извести, такође је и у броју била много мања. Дух становника, који је до тада њихову снагу и приљежање посветио искључно само мирним занимањима земљорадње и трговине, био је ратоборан, а велико удаљење једне провинције од друге спречавало је опште одушевљење. При том земља, коју су Американци имали да бране била је изванредно велика, а Енглези опет имали су тако много утврђених места, да су свуда и у свако време могли да полове са својом флотом без сметње и да својој војсци доводе помоћ и потпору. Све ово није изгубио из вида американски врховни војсковођ, па чак ни то, да није у његовој војсци имало ни шатора, ни праха, ни одећа, ни топова ни осталих потреба, нити су колонисте имале појма о ратном реду и дисциплини. Од свега овога ништа не могаше ни за тренутак поколебати сталност овога јунака, и његов велики дар нашао је у духу његових честитих ратника једно средство помоћу кога ће савладати бесконачну гомилу препрека и тешкоћа.

Прво његово предузеће беше опсада Бостона. Енглези, који су мислили да ће свог храброг непријатеља разоружати, јако се зачудише кад Американци отпочеше бомбардати варош. По што одбрана ове вароши није била од тако големе вредности за Енглезе, то је они олако и предадоше, и после десетодневне опсаде уђе Вашингтон као победилац у Бостон, најрадосније поздрављен од одушевљених становника. Поход ђенерала Арнолда, кога је конгрес послао да узме Канаду, није тако срећно испао. Истина и он је продр'о победоносно у главну варош ове области, али је није могао одржати, због малог броја своје војске.

На скоро по том дознало се у Енглеској с каквим се храбрим и одлучним против-

никог требало борити, и нашло се за потребно, да се пошаље већа сила за борбу. Једна јака флота појави се на американским обалама, да затвори пристаништа и лађе ове земље, и да притекне у помоћ оној војсци где буде потребно. Сад, кад су горди Енглези отворено изашли да силом оружја потчине колоније, а тиме је огорчење Американца порасло до највећег степена, сад кад су ови одушевљени где којим срећним успесима видели да се могу ослободити донет је једногласно закључак, да се прогласе за независне и конгрес је ону одлуку објавио енглеској влади 1776 године. Енглески заповедник војске Хове понуди неке предлоге за измирење и обећа, да ће се дати свима опроштење ако се умире. Али Вашингтон му одговори са највећим достојанством: „Ко није учинио никакву погрешку, томе и није потребно никакво опроштење, и Американци нису ништа учинили, осем што су бранили своја природна права“. Борба се дакле изнова наставила и то под најштетнијим околностима за Американце. Код Броклина задобише Енглези одлучну победу и њоме створише за своју војску за дуже време надмоћност. Они поседоше Њу-Јорк, Вашингтон мораде напустити свој утврђени положај (код Вите-Поана) и повући се у северне планине. Мудро је избегавао сваки већи сукоб до Новембра. Сад га оставише војници, којима је био истекао рок службе и он се морао повући преко Делаваре. Тако Брити освојише цео Роде-Исланд, освојише 18 Децембра Нови-Порт и тако енглеска флота задоби једно прекрасно пристаниште за зимницу. Енглеској војсци беше већ Филадельфија отворена. Конгрес се хитно уклони у Балтимор — и док је срећом Хове оклевао Вашингтон доби времена, да своју растројену војску опет прикупи и да је са добровољцима из разних места појача. Одмах се крену напред око Божића (1776) проби енглеску линију код *Трентона*, зароби 1000 људи, ослободи

Филадельфију и потуче (3 Јан. 1777) један део енглеске војске. Он потискиваше Енглезе на свима тачкама, и дух Американаца отпоче расти, нарочито кад одлични Европејци као маркиз Лафајет, пољски јунак Кошћушко и др. ступише у њихове редове као добровољци. С ватреним Лафајетом закључи Вашингтон најердачнији савез пријатељства.

У Јулу 1777 закључи ђенерал Хове, да Филадельфију нападне с мора. По што су Американци држали реку Далавер, не могаше је с те стране напасти. С тога отилови јужно и у Септембру оте опет Филадельфију одакле је конгрес и по други пут морао бежати. У Октобру опет се сукоби са Вашингтоном и потиште га назад.

5.

Док се овако Вашингтон са променљивом срећом борио са надмоћнијим непријатељем у јужним провинцијама северо-америчка војска под *Гатом* беше срећнија. Енглеска северна војска хтеде продрети напред да се сједини са осталом војском у Њу-Јорку. Она продираше напред а Американци одступаху док им не стиже потпора. У битци код *Саратоге* потукоше Американци Енглезе и они морадоше натраг одступити. Кад су хтели прећи преко реке Худзоне, нађоше да су је Американци посели. Они видеше да су са свих страна опкољени и морадоше се са остатком војске од 3500 људи предати ђенералу Гату.

Победом код Саратоге Американци су задобили важне савезнике. Француска, која је одавно са саучешћем пратила борбу Северо-американаца, нађе zgodnu прилику, да моћну Енглеску мало ослаби. С тога (18 Дец. 1777) закључи са Американцима трговачки уговор, а 8 Фебр. 1778 године закључи формалан савез, наоружа две флоте једну мању у Тулону, а већу у Вресту и стараше се да Шпанију, и Нидерландију

покрене на рат противу Енглеске. Према француска флота, која се појавила на обалама америчким, није ништа важно извршила, ипак су Енглези имали више посла него пре. Од рђавих је последица било за ствар слободе отпадање ђенерала Арнолда, који је прешао непријатељу и својим пређашњим друговима знатне штете чинио. Али овде је једном Вашингтон добио прилику, да покаже колико је благородан, човекољубив и правичан. Ђенерал Арнолд извршио је своје издајство помоћу енглеског мајора Андреје. Овај паде Американцима у руке и по строгим војним законима требао је као шпијун да буде осуђен на вешала. Вашингтон му не могаше на његову молбу заменити казну са другом аљ се није стидео да плаче за овим несрећним човеком. Међу тим погубљење овога беше извршено у Виргинији, где је он починио највећа опустошења. И на самом добру Вашингтоновом непријатељу су захтевали, да им се даде хране. Настојник имања даде што је тражено и мољаше да се поштеди имање његовог господара, бар из поштовања према његовом великом имену, које и непријатељи цене. Али ово поступак тако се мало слагало са патриотским осећањима Вашингтоновим, да је одмах писао управнику добара следеће: „Што ме највише љути, то је што сте се предали непријатељу и давали му храну. Много би ми мање било непријатно, да сам чуо, да је непријатељ, због вашег упорства, сналио моју кућу и поништио све усеве и баште. Ви сте сматрани за мога местозаступника и требали сте да помислите, да је то врло рђав пример дружити се с непријатељем само да тиме откушате моје имање.“ С истом некористолубивошћу презирао је и то, да притече у помоћ провинцији Виргинији, где су сва његова добра била изложена опустошењу непријатеља. Он је био решио, одакле ће бранити целу земљу, све провинције, и у томе остао је непоколебљив. И баш то му је помогло

да постигне свој велики циљ, ослобођење отаџбине. После многих промена ратне среће исцало му је за руком (1781 г.) да главну енглеску војску под лордом Корневалом, помоћу француске флоте, опколи у Њујорку и да је примора на предају. Последице овога догађаја биле су одсудне, јер је енглеска влада, незадовољством народа, који је сносио огромне терете због рата, била принуђена да понушта, и после дугих преговора једва је дошло до мира године 1783., који је за Американце био колико користан толико и частан. Тим миром утврђена је за свагда њихова слобода и независност.

Велика и неизмерна беше радост, која испуњаваше ослобођену земљу. Али све очи погледале су са чуђењем, са гордошћу и љубављу, са радосним одушевљењем на човека, коме се имало благодарити за све што је извршено и који је сада уживао срећу, што је видео, да је за опште благостање постигао најсјајније успехе. Његово велико дело беше испуњено и сад се он повуче у усамљеност сеоског живота, по што је најпре учествовао у општој радости. По том остави он своје звање и од својих ратника узео опроштај. Опробани ратници проливали су сузе, кад им он из лађе, која га је хтела возити у његову отаџбину, довикиваше последње збогом, и њихове влажне очи не одвајаху се од лађе, док се у даљини не изгуби. Пре тога Вашингтон дође пред конгрес и овде је пред небројеном гомилом слушалаца држао свечан и дирљив опроштајни говор. На то је одговорио председник конгреса и завршио свој говор овим речима: „По што сте извојевали слободу у овом новом свету, угњетенима и угњетачима давалисте лековиту науку, одступате ви с велике позорнице праћени благословима својих суграђана. Али слава ваших дела неће престати с вашим звањем, она ће се наставити, и најдаље нараштаје наших потомака одушевљавати. Нека да Бог да ваши будући дани буду тако

срећни, као што су вам досадањи били сла-
вни“ Изливи благодарности, одушевљења
за славом, бола за његов одлазак наградили
су га достојније, него што је икад пре тога
ма који јунак у свету тако прослављен био
кроз уста песника или хвале удварача.

6.

После свега овога врати се он у своју
домовину. — Место његовог живљења по-
стало је сада уточиште његових мирних
грађанских добродетељи, као год што је не-
када било бојно поље за његов војсковођски
дар. Вашингтон који је с таким славом
оставио победилачки мач, отпочео је ревно-
сно да обрађује опет земљу.

Међу тим у појединим провинцијама на-
стала је забуна и ускомешаност, јер су то
биле последице рата. Да би се ово спречило
образова се једна ошита влада, а на чело
исте позват је опет Вашингтон, који се дуго
размишљао да ли да се прими овога досто-
јанства. И доиста, кад се примио звања он

је отпочео опет онако енергично радити. Он
је не само донео најбољи и најмудрији са-
везнички устав, већ је и као председник
сједињених државица радио послове с таким
мудрошћу и снагом пуних осам година, да
је, по што се опет повукао у приватан живот,
сматран као оличена правда и поштење, а
са собом је понео благодарност свих сједи-
њених држава и одобравање целога света.

Усред мирнога занимања сеоским по-
словима нађе га смрт 14 Децембра 1799
год. Од тада је гигантски напредовала земља
за коју је неумрли Вашингтон живео и радио.
Нове државе придлазиле су савезу, трго-
вина је тако напредовала, да је изгледало
као да ће претећи и трговину матерње земље.
Велике и богате вароши дизале су се у свима
провинцијама и ништа више није требало
него слога провинција и да остану верне
мудроме уставу, па да народи тамо буду
срећни, да се уздигну на тачку савршенства
у чему су они тако велике напретке и у-
чинили.

(Наставиће се)

ДУХ НАСТАВЕ И ВАСПИТАЊА

у Србији

од год. 1870. до 1882.

По извештајима ивасланичким и другим изворима

Написао

Ј. Миодраговић

ПРОФЕСОР

(Наставак)

Али, место тога, место таквих одговора,
ми видимо само напомене. Неки се мало више
задржали код једнога, други код другог, а
ни један није исцрпео све питање и дао
потпуна одговора на све његове делове. Сем
тога, видимо да су већином врло некритични,
неодређени и површни и они одговори, који
су дати. Тако нпр. видимо исте предмете час
међу најлакшим час међу најтежим, и нигде
се тачно не спомиње: мисли ли се ту апсо-

лутна или релативна тегоба предмета. Сем
тога, видимо још неке чудновате погледе.
Тако напр. један савет, да би олакшао „много-
бројност предмета и сувишна „диктирања“,“
предлаже, да се *Кемија* избаца па да се „њено
изучавање споји с изучавањем физике и ми-
нералогije“. *Кемија* дакле, која и у науци
у свима наукама, у философији, и у практич-
номе животу после Физике заузима прво место,
да се избаца из полугимназија! Што се тиче

његога спајања с Физиком и Минералогијом, то значи толико, колико и избрисати је са свим. Сваки зна да су Минералогја и Физика и физикални појави са свим друго нешто од Хемије и хемиских појава. А оно што у овима двома наукама има из Хемије, то је само позајмљено из ње оно штотим наукама треба те да тиме објасне или допуне своје предмете и појаве. То баш и казује непоречну важност Хемије, и доказује, да је она првој основица а другој сестра. У свету се све појаве, и материјалне и духовне, своде на силе и законе физикалне и хемиске. У животу људском ни једна наука не чини и није учинила толико користи и услуге култури, колико Физика и Хемија. И један *савет* предлаже да се Хемија избаци „као самосталан предмет“! И у томе савету се само један човек нашао који је одвојно свој глас, и, тражио; да се овоме предмету, напротив, да још више места. Директор друге једне полугимназије каже, да се сваки наставник старао да му предмет буде „озбиљан“, „те да се не може сматрати ни као тежак ни као лак“, Чудно одиста! Као да предмет није „озбиљан“, кад он пада деца лако! Као да су озбиљност и лакоћа контрасти, два непомирљива појма! По тој логици излази, да нити су сувише лаки предмети „озбиљни“, нити су сувише тешки „озбиљни“. Само је нека средина „озбиљна“. Да пак предмети не могу бити по себи ни озбиљни ни неозбиљни, него да су они мртви и потпуно неутрални, то је извесно. По том дакле нема смисла говорити о некој озбиљности и неозбиљности предмета појединих. Једино га може бити, ако се место (мртвих) предмета мисле наставници. Али ставимо у горњи одговор оваки смисао, па ћемо видети да пред нас излази још већа несмислица. Излази овако: наставници су се старали да буду они сами озбиљни, те да им предмети не буду ни сувише лаки, ни одвише тешки. А да озбиљност наставничка и лакоћа и тешкоћа појединих предмета не стоје ни у каквој свези, нама се чини да је и одвише јасно. Трећи један вели, да се „тешкоћа предмета не може и не сме мерити по жалбама дечијим“. Даље ништа не казује: него *по чему* ће да се мери? Ми смо напред већ изнели, да се одиста „тегоба предмета може мерити и по жалбама дечијим“, само што то није она,

како ми рекосмо, апсолутна тешкоћа и лакоћа појединих предмета, већ релативна, према деци и предавањима разним итд.

Не можемо дакле никако бити задовољни с одговорима на четврто питање, и они нам нимало не казују јасно научно схватање појединих предмета и њине тешкоће или лакоће. А тако разна казивања на једно исто питање казују нам, да по нашим школама владају још највећа разноврсност и најразличнији погледи. Предлог пак, да се Хемија избаци и споји с Физиком и Минералогијом, казује нам још и то, да су у нас врло мало разбистрени погледи и на поједине предмете посебице, као *науке*, и на све предмете укупно као на једну целину, *науку* у опште. Он нам казује и још нешто. Казује нам *како се предавање* мисли, кад се предлаже да се Хемија учи с Физиком и Минералогијом. Из њега видимо, да се мисли, само оно што је написано, што је у књизи, да се то „тумачи“ и „учи“. Јер одиста савет није мислио, да наставник у Минералогји или Физики прави експерименте с кисеоником, водоником, угљеником, гушљиком, хлором, калијем итд. а и сам ће знати да су ово *основице* Хемије, у правом смислу и врло лепо назване елементи. Да пак без опита, без експеримента, и то на првом месту с овим невидљивим гасовитим елементима, не вреди ништа свако друго предавање било оно просто из готове књиге, било из оних тевтера, који су већ постали права манија, и који се зову „диктанда“, то добро знају само они, који знају шта је наука у суштини њеној, и то осећају врло добро и деца, која тако много уче, па опет врло мало науче.

Долази нам пето питање. Оно гласи: Јесу ли сви наставници предавали по ручним штампаним књигама, и по којим? Ако нису предавали по ручним књигама, то зашто? Који су предмети диктирани, цели или у појединим деловима, и од колико је табака диктандо? По ком је писцу диктирано? Оно нас дакле још више уводи у наставу и у сам живот школин.

У одговорима на ово питање налазимо ово: „Наука Хришћанска“ је свуда предавана по прописаним књигама, само у лесковачкој нижој гимназији налазимо „диктандо“ од 4¹/₂ табака „по хришћанском руском катихизису“,

и српској цркви“ до 9 писаних табака. *Српски језик* предаван је скоро свуда по ручним књигама од Ст. Новаковића и Ђ. Даничића, и у крагујевачкој гимназији „Теорија прозе“ од Вујића, а „примери књажевних облика“ показивани из Вуловићеве Читанке (III).“ Диктандо налазимо само у крагујевачкој гимназији из „Теорије прозе и појезије“ 20 табака. *Словенски језик* неки и не спомињу, на једном месту је предаван по Сретеновићевој „Слов. Граматика“, на једном предавано по Шлајхеру и Миклошићу а деца бележила, а на два диктирано (по Лесвину, Срег., Нов., Микл. и Ј. Живановићу) 8 и 12 табака. И у *Немачком* језику налазимо свуда ручне књиге, и то: у I р. Буквар, у III, III и IV. Граматике по Трауту од Ст. Д. Поповића, а у вишим разредима, где их има Чварковића и две немачке читанке: Мајснера и Хајзеа. Само је у чачанској диктовано $3 + 3 + 5 = 11$ табака. *Француски* и *Латински* (само у вишим разредима) по Арену и Туроману. Диктирано само из француског 5 таб. *Историја српска* предавана је свуда по књизи Крстићеве, а *оштра* по Иловајскоме. Диктанда налазимо само у крагујевачкој гимназији по Н. Попову, Крстићу и „властитим белешкама“ из нове Историје српске донуне 11 табака, и из опште под Корвину, Шуљгину, Дијепреу, Шмиту и др.“ 3 табака „о културној историји Грчке“ у V и 7. таб. у VII р. свега 14. и у ужичкој само из опште 25 таб. Свега 39 табака. *Географија* је предавана на четири места чисто по Драгашевићевој књизи, на друга четири места по Драгашевићу и диктирано по коме другоме; у јагод. Кип-у, а у књажевачкој по Зечевићу и Данијелу. У Крагујевачкој је у III р. још читапа „Кнежевина Србија“. Ужички опет не казује по коме је предавано по вели „диктиран је само астрономски део“. Ваљда се мисли Драгашевић. Исто тако не казује нам колико је било то диктандо из астрономскога дела. И чачански вели, да је диктирано цело балканско полуострво а не казује колико је изнело то диктандо. Ако узмемо од прилике да су ова диктанда била од по 5 табака, онда све више диктирање из Географије, мимо Драгашевића износи око 25 табака. *Козмографија* само у Крагујевачкој гимназији није диктирана, него је предавана по Мишковићу и др. а иначе

свуда. У јагодинској је „из Дистервега, Листра, Студничкога и Хумела“ диктирано 14 табака; у шабачкој „по Дифалију, Вилду, Шедлеру, Гиљмену, Драгашевићу и Шуберту (од Виће Малетића)“ 10 таб.; у чачанској по Фр. Гиљмену 27 таб.; у ваљевској, поред Мишковићеве књиге, „по Карлу Хр. Мерлекеру, Кледану, Шедлеру и Гаје-у“ 10 табака; у ужичкој — не знамо. Свега 61 п. таб. Код *Рачунице* само заступник директора г. милановачке гимназијске реалке примећује овако: „Рачун је предаван слободно без књиге. Деца су имала као ручне књиге рачуницу од Мочника. Али предавач рачуна одузео је свој деци све књиге, па је по програму сам бирао и удешавао матерјал (задатке) и прелазно оно што је прописано. Деца су имала само свешнице у које су бележила у изводу (системи) оно што су ново научила, са по једним задатком за оно правило. Сем овога сваки је ученик имао књижнице (свеске) у којима је радио домаће задатке. Књиге су узете ђацима из многих разлога, који се не могу овде набрајати. Најглавније је то, да је предавач овога предмета био а priori тврдо убеђен, да ће се већи резултат постићи, ако се буде трудио и спремао да као жива књига замени мртву рачуницу.“ По свима осталим местима Рачуница је предавана по Мочнику; само у књаж. гимн. реалци по Мијаиловићевој и „личном нахођењу наставниковом“ диктирано у оба разреда по 3 табака, а у лесковачкој диктирано, „3 до 4 табака“. Тако дакле и овде видимо мало диктирања, већ највише Мочникову Рачуницу. *Алгебра* је свуда предавана по Мочнику, само у крагујевачкој гимназији није, јер је, вели дотични наставник, „српски превод Мочникове алгебре испод сваке критике“. Он је предавао по Халерштајну, и диктата је „било у IV 12 а у V 15 табака писаних само онога, што је нужно, да се ђачким прибелешкама облик да и оне доведу у свезу“ (?) *Практична Геометрија* је писана само у ужичкој, а иначе је свуда предавана по књизи и то, негде од М. Петровића, негде Шпанића, негде Ст. Марковића, а негде Дим. Јовановића, а *Геометрија* по Мочнику и Нешићу. Диктирања имамо свега око 46 табака. Јестаственица је готово свуда предавана по ручним књигама и то овим: *Минералогија* и *Ботаника* свуда по

Покорноме, Зоологија по Црногорцу; и то скоро свуда с неким допунама из других писаца (Панчића, Шедлера, Лајниса, Шуберта, Беница и Сиболда). Диктати нису казивани свуда, а колико су казани има их свега око 35 табака. А у вишим разредима гимназије крагујевачке из Минералогije с Геологијом диктовано је 15, из Ботанике 18, а из Зоологије 24 табака (по Панчићу, Томеу, Јегеру, и Сајберту). Физика је предавана на три места по Д. Павловићу, а на једном по М. Петровићу и В. Стеварту, а с допунама, а на свима другим местима је диктирана. Хемија је свуда диктирана по Roscoe-у, и диктати износе преко 100 табака. О Цртању се негде само говори, али се већином о њему ништа не говори. Ето то су сви предмети.

Из свега овога видимо, да се највише предавало по књигама, и да је при свем том и диктирано много.

Сада да видимо, како стоји с предавањима из књиге, и колико она имају места, а како стоји с диктирањем?

Знамо, да се науке баве или предметима у природи, или појавама на предметима. Науке, које изучавају предмете, траже саме те појаве, те их изучавају. Минералогija нпр. тражи камење, земље, и друге минерале; па их разгледа, туца, топи испитује понашање њино према вагри, води, разним киселинама, светлости итд. Ботаника тражи биљке и проучава њих; учи, под којим условима оне расту (у којој земљи и на којој температури), како расту, од чега, како се врше те радње унутра и како је она унутарња грађевина где се оне врше, колике порасту и што не расту више што пропадају, чиме се и како одржава фела те не пропадне, личне и индивидуалне особине појединих и разлике и сличности међу њима. Зоологија опет животиње; она тражи све могуће животиње на земљи, у природи, и упознаје сваку; упознаје постанак, развиће њино и живот њин, услове за живот и узроке за пропаст или смрт, итд. Географија и Историја купе и уче земље и народе, и уче њих; уче их опет по постанку, развитку и садањем животу њином. Физика тражи све могуће предмете, на кратко материју, на којој ће да уче појаве светлости, топлоте, електрицитета, тежине, ширљивости и непропадљивости, итд. Хемија опет учи другу врсту појава, учи са-

стављање и растављање материје, једињења њена и распадања, и сву материју своди на шесет и неколико „елемената“, на којима опет синтетичким путем учи нове појаве и једињења. Анатомија хвата организам и све органе и саставке његове, и учи их онаке како су и како су постали, а Физиологија хвата њине радње и учи под којим условима и како се оне врше и шта производе. Психологија узима нервану систему и учи појаве на њој, за то она, као год и Физиологија и Физика намерно ствара и производи своје појаве па их мери и учи како се и под којим се условима шта јавља. Наука о језику узима сам језик, па учи његове саставне делове и особине, постанак и развитак. Рачуница и Математика чине то исто с количинама, а Геометрија с величинама. И тако даље. Свака наука хвата своје предмете, своје појаве, и учи их. Учи њих, тамо у природи, на самим тим појавама. Без тих истинских предмета, и без тих истинских појава, оне не би постојале. Замислите зоологију без животиња, или Историју без народа. Докле се Хемија и Физика нису везале за своје појаве, дотле нису ни постојале као науке; дотле је Хемија била „Алкемија“, а Физика „мађионичарство“. Докле Анатомија није расекла свој организам и потражила његове органе и разгледала њине грађе и везу, дотле је није ни било. Докле се Физиологија и Психологија нису везали за своје предмете и почеле њих да проучавају, дотле су обе потпуно стојале у служби Теозофије и Телеологије, и објашњавале су своје појаве чудесима и натприродним силама. У кратко: свака нам наука даје сила примера и доказа, да док се она није строго везала за своје предмете и почела њих да испитује и учи, дотле је била ветар и магла, самовоља појединаца слободна спекулација, а ничега заједничкога, сталнога и сигурнога, што је за све истина и што одликује науку. И то ће бити свакоме јасно: Науке се не могу изучавати одвојено од својих предмета и појава, које изучавају.

Али сада настаје питање: како да се оне „предају“, т. ј. како да се изучавају по школама данас, кад су се све ове науке већ довољно попеле на ступањ науке? Може ли се изучавање њино одвојити од самих предмета и појава у природи, па се заменити чим другим нпр. речима, живим из уста, или мртвим из

књига? И одговор је и овде са свим јасан и одсечан: не може, никако не може, ничим се изучавање самих предмета и појава не може заменити. Ко хоће да учи ону науку коју учи „Ботаника“, он мора да иде у природу да учи биљке; ко хоће да учи оно, оне појаве, силе, законе природне, што их учи Физика и Хемија, он мора да тражи те појаве у природи, или да их сам прави и производи, те да их учи и позна. Ко мисли, да место тих појава могу бити довољне саме речи, да оне из књиге или оне из уста, могу потпуно заменити те појаве, тај се грдно вара. Закони су духовни једни исти свуда, и којим је путем ишао дух људски уопште те дошао до науке тим истим путем и данас се те науке морају изучавати. А ти су: *видети* предмет сам, или појаву, и створити *представу* о њему или њој; разгледати га са свих страна, или што се вели, испитивати га, за себе и у свези са свима другим, и створити јасан *појам* о њему. И из тога се састоји све наше знање. Појмови и представе се после комбинују и чине сву нашу умну богаштину и живот. А где су ови елементи духовни, ове основнице све умне грађевине, лабави, плитки и бледи, ништавни, ту је и сва даља грађевина трула и трошна. Замислимо створење, које не би гледало овај свет, него би од рођења седело у неком затвору, или лежало у колевци, па би му се говорило, и *речима* давале представе о овоме свету и предметима у њему; како би биле његове представе, његови појмови, његов дух! Речи су *знаци*, да кажу и да помогну само да се предмети и представе изазову у свести кад су већ готове, а нису чинилице, што *стварају* представе. И никад нигде речи не могу бити оно исто што и предмети и стварати представе као они. Оне само онда имају службу, *кад се природним путем већ дошло до представа и појмова, па се њима та готовина изазива, комбинује*, и нешто „ново“ тј. нешто опште, нешто очевидно, што већ лежи у томе староме, „ствара“ и *изводи*. Науке пак имају ту добру страну: да траже и *дају* нове представе и појмове, па да за њих траже и дају и нове речи, те тако богате с две стране ум оних, који их изучавају, па тиме их све више оспособљавају и за оне радње, где речи саме имају своју службу. Шта могу саме речи да учине, место предмета, имамо лена при-

мера на „ђаволима“ и „вампирима“. Тих предмета, објеката, нема у природи, а у нашој свести лете најразличније фантастичне слике, које су *речи*. И оне ни то не би могле да ураде да дух пре тога није задобио извесне представе и појмове од других *стварних* објеката, од предмета који постоје, и који се виде. Са свим нам је дакле јасно, да речи не могу заменити истинске предмете и појаве у стварању представа о њима, и да се давање јасних представа и појмова мора везати строго за саме те предмете у природи и појаве на њима, а речи само да служе као помагачице и средство, да се те задобивене представе и појмови исказују, и изазивају, те да се врше даље умне, логичне радње. По томе, јасно нам је даље, да ни у настави, у „предавању“ наука, никако не могу бити довољне речи, или сам говор, па ма како он био иначе леп и логичан. Њих може бити колико год хоћете и како хоћете; и оне ће увек остати само празне речи, и ништа више; дух за то не мора напредовати. Његова садржина и јачина не морају бити нимало веће. И да поред те гомиле самих језичних радња и фантастичких сенака, сама природа не даје нове реалне представе, дух не само од самих речи што не би ишао напред него би крхљавно, слабо, и најпосле, у каквој болести својој прешао у распад.

Кад тако стоји с речима у опште, с речима живим, које су увек погодније и моћније да изазову старе представе, и од њихога састављања и раздвајања, склапају нове форме, онда шта можемо рећи за мртве књиге, за учење из оних мртвих речи и њених комбинација, што их је туђа памет ставила на хартију у форми у којој су оне мисли и представе биле јасне кад их је стављала на хартију? Шта можемо рећи за тај сув, мртав костур баш и онде, где су деца најбоље учућена на читање и разумевање онога што читају, и где су пре тога сви појмови и све представе давале на са свим природан начин реалним објектима, и где их дух већ има довољно? Нису ли то опет речи, мртве фразе и ништа више? А шта можемо рећи за оне прилике, где су деца од првога почетка још овако „настављана“ речима самим, и где ни најосновније представе немају никакве ни јасноће ни јачине? Замислимо часком да се

овако „предаје“ вишим разредима гимназије а да су деца кроз целу основну школу и кроз све ниже разреде гимназије учила из књиге, одвојено од истинских предмета у природи; и онда нам одмах излази пред очи жалосна слика са свом својом ругобом: огромна мука и напрезање умно, да се попамте они силни знаци и ред њих — речи и редови — па при свем том опет да се ништа не научи, и да се у ствари ништа више не зна, но што се знало пре тога. И само тако може да се учи неколико година, и врло често и здравље да се упропасти, па опет да се ништа не научи. Само тако може да се сврши неколико разреда основне школе и сва гимназија, па да се опет ништа више не изнесе из школе сем читања и писања и нешто мало рачунања. Само тако може да буде, да се и од тога често не види никака вајда, него да се и то за кратко време заборави, и да се тако права интелигенција не уноси у масу народну, у живот, него да је се нешто мало само крије по званичним канцеларијама.

Према свему овоме ми смо потпуно готови да изречемо пресуду оној настави, која се чини речима, и предавањима из књиге. Спремни смо да им изречемо најжешћу осуду, и да је прокунемо. Ни о једној настави, која се врши само речима и књигом, ми не можемо мислити добро. И кад и по нашим средњим школама видимо толика предавања из књига ми и о њима не можемо мислити добро. Готови смо увек, да узмемо да није учено баш „на памет“, „из књиге“, од речи до речи, него да је и говорено и „објашњавано“ и допуњавано“, али зар не видесмо, да су и то опет *речи* и ништа више, и да оне не могу никако заменити истинске предмете и појаве у природи у давању нових представа о њима, у стварању појмова и давању новог и реалног знања? У животу људском нема примера, где се *средство* обрнуло у *цел*, као што је овде. Књиге су биле испрва само средство да се до некога знања дође; сад су оне постале по школама циљ. Није више циљ да се изучи оно у природи, у овоме спољњем свету, о чему говори која књига, већ да се изучи она сама. Ако се изуче све оне речи у књизи што се зове „Физика“, и ако се попамте сви они редови и правила у књизи што се зове „Катихизис“, мисли се да су познате

и изучене и све природне силе и закони, и сав морал и да се постало религиозно. Књига је савршено истисла природу, и *знање* заменила собом. И све се више и даље наслеђује мана и веровање, да без књиге не може ни да буде знања. А све то чини њина непоречна вредност, коју имају у ширењу знања. Да су оне красне помоћнице у задобијању знања и разношењу цивилизације о томе нема сумње. Али ударимо гласом на ону реч: *помоћнице* и запамтимо добро, да су оне *средство*, а никако циљ. Ја сам тражио још који пример у животу људском, где би се овако како средство изврнуло у циљ, и нисам могао да га нађем. Од како је књиге, започело се из ње да се учи, па се тако временом све учење свело на њу. Томе је, по свој прилици помогла и та околност, што су деца мала довођена у школу, па је оно, што је у књизи превазилазило њину моћ појимања, и она су по својој обичној наклоности, почела да уче „напамет“, верно „из књиге“, па је после то прешло у обичај и мишљење, да без књиге и нема науке, и да је *књига* наука.

Доста је само то, да то још и данас живи по школама, и да научна Педагогија има муку, да то истреби, и обрне духовни развитак на прави пут, и да механизам замени размишљањем, а нејасне фантастичне слике знањем а свакојаке самовољне спекулације науком, а силне философске лудости *једном* здравом философијом.

Па шта остаје књигама онда, кад им одузмемо ову улогу, коју данас имају? — Остаје им оно, за шта и јесу, а то је: *читање*. Читање и ништа више, и школа има да се постара, да оно буде пријатно, а то ће бити, ако оно буде разумљиво. Баца могу читати своје књиге као год и ми велики своје. Од самих књига каке су оне, од самога онога што садрже оне, и од дечијег стања духовног зависиле, хоће ли оне имати за њих пуно интереса, или нимало, хоће ли их читати, или неће. Оно што се зове настава, то мора ићи са свим за себе, одвојено од сваке књиге, а везано за природу и оне предмете и појаве у природи, које она обухвата. Ти се предмети, те се појаве, и њени одношаји, имају учити и говорити. Хоће ли деца читати што, то је *њина* ствар, или боље да кажемо, то је *друга* ствар. Дабогме да је боље, ако деца нађу да о томе

после в читају нешто, нарочито ако је тамо мало друкчије и повише. Али то ће увек зависити од њих, и од књига каке су оне. И сада долази друго ново и врло важно питање: каке треба да буду те књиге? што ћемо ми прескочити.

Да се вратимо сад са свим на предмет о коме говорим. Нашли смо, да је велика већина предмета предавана по књизи. Ми смо то већ осудили, па ма каке да су те књиге, по којима се у гимназији предавало, кад видимо да се и сами наставници жале на њих, кад видимо да је поред сваке скоро опет нешто диктирано и додавано: можемо још више посумњати

у доброту те наставе и у њену вредност. Није давно било, кад смо и ми готово сви учили по свима и готово истим овим књигама, које се и данас помињу овде у средње-школској настави, и сећамо се сувопарнога учења из њих, са врло мало, па често нимало, „објашњења“ и „допуна“ од стране наставника. Време иде а с временом се полако креће и напредак, и ми нећемо бити тако песимистични да мислимо, да је и данас баш све онако као што је било онда. Али ево довољно је, да и ми само налазимо оне исте књиге дечије, и предавање по њима.

(Наставиће се)

В АСПИТАЊЕ КАО НАУКА

од

Александра Вена

ГЛАВА ОСМА

ЕГЗАКТНЕ НАУКЕ

(Наставак)

Методе за предавање егзактних наука исто су онако опширне и разноврне, као и сама ова област. У своје најширем обиму, оне обухватају како сва средства и путове за јасно и разумљиво саопштавање знања у опште, тако и специјалну методу, по којој се уопштени или апстрактни појмови и истине предају. Учитељ обично има да ради с једном већ готовом експозицијом (излагање, објашњење); он њу може, наравно, модифицирати, и бити сам себи упутство. Али, између вештине да се једно научно дело напише, и вештине, да се истине из те науке тачно и добро представе у правој настави и тако запамте, може се повући једна добро приметна линија.

На једном месту раније ми смо покушали узгред до скицирамо методе, помоћу којих се апстрактне идеје схваћају. Ове су методе потпуне, у колико се тичу онога факта који је као центар науке т. ј. уопштавања или апстракције; али оне не обухватају све, што се односи на наставу. Експозицији једне

засебне апстрактне представе или једнога принципа, најближе стоји објашњење једног од оних облика доказивања, који долазе у апстрактним везама мисли.

Овај процес има своју нарочиту тешкоћу; он не условљава никаку нову методу објашњавања, али опет зато, он захтева са свим нажљиву и обазриву примену обичних облика методичких у погледу јасности и разумљивости. И уз ово још мора доћи уверење и извесност, да сталност појединих чланова ланца зависи од самога доказивања.

Аритметика

Од свију метода, које су свезане са елементарним изучавањем, по свој прилици најбоље се разуме и примењује она, која се односи на наставу у Аритметици. Да се суштина броја помоћу конкретних примера објасни и да се из ових примера изведу и докажу правила — то је главна ствар ове методе на супрот ранијем поступању, по коме су се таблице и правила прописивала и на

памет изучавала, а ученику самом остављано, да их примени и употреби онако, како он може и умедне.

У првим покушајима да се с бројевима ради, обухваћене су многе ствари. Разлика између два броја показује се на конкретним групама различних ствари. При томе се појављује идентични број у неједнаком групирању и различном материјалу. На овај се начин добије представа поступно од једне па до десет јединица. При томе се примењује како разлика или контраст, тако и једнакост. Пет се сравни с четири и са шест. У почетку се за то употребљују мали предмети: кугле, шљунак, дрвца, јабуке, новци и т. д., а за тим већи предмети као што су столице, слике на дувару и т. д. На послетку долазе на ред тачке или кратке линије, или иначе какви било прости знаци, као предмети, који стоје најближе схваћању апстрактних идеја.

Појам о броју све дотле није потпун, докле год се не свеже с представом о *више* и *мање*, о *додавању* и *одузимању*, и с представом о преобраћању (промени) једнога броја у други, које се оним додавањем и одузимањем производи. Појам о „мање“ или „више“ стоји у противности према фундаменталној представи једнаких величина, која се појављује и при првој манипулацији с бројевима. Једнакост у разлици објашњава се појмом сваког појединог броја, који се добија на тај начин, што се конкретни примери срањују, и онда се представа о једнакости, која је најпре добијена на једнаким дужинама, преноси и на бројеве помоћу бројних једнакости у различно поређаним групама (као кад се *девет* јединица поређа у једном реду, а после и у три реда).

На основи почетних вежбања са бројевима на конкретним предметима долази се до десетног система, а с тиме до метода за сабирање и одузимање. Све ово као претходна спрема за доцније задатке може се

направити да буде са свим разумљиво и рационално. Пошто се суме појединих бројева најпре објасне на примерима, онда се морају запамтити, и ово је почетак рачунања и целога тежега дела у овоме предмету. По што је суштина образовања апстракција у томе, што нас оне оспособљавају да дођемо до закључака и не пролазећи *све* постепености, које њима воде, то је потребно, да се са свим добро запамти све што се налази у таблицама сабирања и множења. Према лакоћи, с каквом се ова знања примају и усвајају види се и способност појединих личности за изучавање овога предмета.

Ово је један посао памћења, који је, по свој вероватности, још зависан и од извесне зрелости и мало већег развитка самога мозга; те због тога, ма колико ми гомилали конкретне примере и ма колико се трудили да на њима објашњавамо оне горе рачунске радове, опет не можемо то пре времена изнудити — док не буде извесне зрелости мозга. По старом систему ученик је почињао изучавање аритметике, чим је био у стању да запамти таблице, и да бројне количине саствља, без икаквог претходног објашњења. И њега је за ово само време оспособљавало — сама духовна зрелост у след расћења мозга, и тако му напредак није био зависан од учитељеве помоћи.

Ја не познајем никакво нарочито средство, којим би се могао олакшати овај део аритметичке наставе. Општа правила за наставу: подела предавања по њиховом обиму, поступно напредовање у вежбањима, непрекидно приљежање, стрпљење и подстицање од стране учитељеве — сва та правила вреде и добра су овде исто онако, као и у другим случајевима. Међу тим је са свим јасно, да је за таблицу множења потребно велико напрезање специјалног памћења за симболе и њихове комбинације, и овај се рад не може ни на који начин умањити. Асоцијације се морају тако образовати, како ће у неколико

аутоматски дејствовати т. ј. да оне могу радити, а да при томе и не буде каквих операција мисли, каквог испитивања или обрађивања; а да се ово постигне ми се морамо ослонити једино на ону снагу памћења, која се механичким понављањем производи. Није то без важности, што ће се у рационалну свезу процеса тако далеко залазити, како би се — сваки продукат дедуктивно могао развити; а за памћење, које је потребно да би се таблице утубиле, биће у неколико олакшан посао ако се за одређивање производа изабере и неколико фактора за манипулацију — три осмице равне су двема десетицама и једној четворци, седам дванаестица равно је осам десетица и четири. Слично овоме вежбању било би и оно, кад би се пажња на то управила, да се свака колона стално умножава за једну извесну јединицу, као што је на пример, два пут шес, три пут шес и т. д. Ово је тачка где сабирање прелази у множење. Ова су објашњења по себи корисна, по што помажу да се предмет научно објасни, а сем тога она у неколико помажу и памћењу. Ми не заборавамо тако лако, да је шест пута по четири равно 24, пошто смо 24 образовали из самих шестица. Али ипак, ја се бојим, да се потребне асоцијације од она 144 производа онет поглавито запамте само помоћу симболичног памћења. То је резултат непрекидног понављања, које се не може предумимати докле се не достигне извесна зрелост у годинама.

И док ово потпуно и свестрано образовање асоцијација служи као основа за процес множења, који је потребан за све више аритметичке операције, дотле у практичким вежбањима има различних тачака, где је разумевање бројних операција од великог значаја, као на пример, при стављању множица под множенике, при намештању редова сукцесивних производа. И за ово је врло корисно, да се разумеду разлози. Исто ово

важи и за разломке; и при раду са разломцима разумевањем разлога потпомаже се правилан рад и обазирање на правила, која се без разумевања разлога не могу онако лако запамтити као таблице сабирања и множења. А још више ово вреди за тројно правило, које се тешко може схватити на какав други начин, осим тиме, што ће се правила његова образложити и објаснити. И с тога се ово с правом сматра као *pons asinorum* (магарећа ћуприја: помоћно средство за незналице и лење) Аритметике; јер правило је тројно баш оно место, где се пропада са знањем које је на самој рутини основано. Докле се питања дају у правилном, обичном облику, дотле ће се можда моћи изаћи на крај са механичком применом правила, али кад се питања вештачки удесе, онда већ није довољно тако знање (механичко). У обичној примени за срачунавање интереса, само ће за најлакше случајеве бити довољно обично правило које се зна без потпуног познавања разлога.

Према томе излази, да су многи чланови аритметичких операција само следе, механичке операције. За ове је потребна извесна старост, која се може назвати почетак старости апстрактног разума, јер то означаје епоху, у којој се дух уздиже до симболичких и репрезентативних знакова, и помоћу њих почиње мислити и оперирати. Али, даље, излази још и то, да у самом предмету лежи нужност, да се објашњење (разлози) и свеза различних операција мора увидети, и докле год се то не постигне, трајаће непрестано колебање. Међу тим, пошто се једно правило, које се у многим случајевима понавља, већ један пут научи, онда ништа више није потребно сем извесне лакоће у најважнијим операцијама, која се мора добити симболичким памћењем.

Потпуна важност Аритметике као једне науке не може се појмити, док ученик мало не зађе у више гране те науке; а ово, опет,

никад се неће потпуно појмити, сем оне неколицине, који схвате највишу или научну методу. У нижим стадијама школске наставе мора се поглавита пажња обратити на лакоћу и тачност при рачунању обичних аритметичких задатака. Ово мора бити резултат непрекидних вежбања, која годинама трају; а брзина у рачунању добиће се помоћу специјалне дресуре у усменим рачунањима.

У васпитању има један важан принцип економије, који се на Аритметику примењује, али који не важи само за ову науку. Тај принцип састоји се у томе, да се питања или вежбања употребе као медијум корисних поука. Место да се при сабирању, множењу, одузимању, дељењу употребе прости бројеви, који немају никака значења, ми можемо после свршетка првих припрема тако удесити, да свако питање има у себи и по какав важан бројни податак, који се односи на факта у природи или у људском животу, и на тај ће се начин највише узети у обзир потребе и захтеви ученика за њихов будући позив. Није овде главна ствар да они оваке рачунске задатке на памет науче, нити њих треба прекоравати ако не обрате велику пажњу на оне податке, који су задатцима с цифрама изнети; главна важност овога лежи у томе, да се пажња у оним моментима, кад она није скренута на теškoће чисто аритметичкога рада, узгред обрати на бројеве, који се у питању (рачунском задатку) налазе, и да се они тако и запамте.

Тако, на пример, могу се најважнији хронолошки податци у најразноврснијим питањима изнети. Неколики задатци за сабирање и одузимање, који се односе на владавину појединих крајева и царева, били би као помоћно средство да се ови владоци запамте, и ово у толико пре, што главни циљ тога вежбања није управљен на памћење тих факата. Онако проста вежбања у одузимању, као што је на пример: колико

је протекло година од смрти Карла Великага, до свршетка тридесето-годишњих ратова, при чему су податци или у питању дати или су из некоег другог вежбања познати — такви задатци служили би, да се поред бројних односа, и остали податци запамте боље.

На сличан начин могу се у разноврсне рачунске задатке уплести и важни географски бројеви, и тим начином запамтити. Односи величине, област и становништво појединих држава; односи између земље обрађене и необрађене, број становника великих вароши, земаљски производи, трговина и порези, и све остало што даје основе за политичка разлагања и стоји с тиме у свези — све то може се боље и трајније запамтити, ако се употреби при рачунању као аритметичке бројне вредности и тако често понавља.

Обичне мере дужине, тежине и запремине, треба да су свакоме добро познате, и ово се може тако уплести у рачунска вежбања, да ученик, хтео не хтео, мора обратити пажњу и запамтити их. Већ и само писање таквих ствари на табли, да би се поједини задатци разрешили, чини, те је ученику скоро и немогуће да не обрати пажњу на њих. Један факат, који је за обичан дневни саобраћај од велике важности, јесте однос тежине према запремини, који се одређује по односу појединих тела према води. Једна кубна стона воде тежи $62\frac{1}{2}$ фунте, а један галон 10 фуната; с оваким стварима треба да је сваки добро упознат. Ако уз то дођу још и неки важнији податци у погледу специфичне тежине — о плути, дрвету (од најобичних врста дрвећа), камењу за зидање, гвожђу, олову, злату — онда би се на тај начин лако могао направити прелаз многим интересантним фактима.

Исто тако могу се у рачунским задатцима изнети и страни новци, мере тежине, дужине и т. д., које су свуда од општег интереса,

а нарочито децимални систем, и на тај начин мнози наученике са свима овим стварима.

Ја бих овде узео и поделе (скеале) термометра. Због недовољног познавања ових подела остају много пута податци о температури неразумљиви; јер се употребљују различно подељени термометри; по Целзијусу, Реомиру, Ференхајту, па су с тога и податци различни.

Тако исто могу ученици помоћу сравањавања појединих података у рачунским задатцима запамтити, колико има алкохола у ракији, различном вину и пиву.

Овако бисмо могли узети све егзактне науке, па из њих водити поједине интересантне податке и свезивати их са рачунским задатцима. Тако из Астрономије могли би се одабрати податци, који би се односили

на удаљење и величину сунца и месеца, удаљења већих планета од сунца, времена окретања различних планета, по што има изгледа, да би се такве ствари могле запамтити, кад би се овако узгред у рачунске задатке ушледе и споменуле.

Човекова је природа тако чудновата, да би се дух често с извесним задовољством заустављао на таким узгредним податцима, и то баш с тога, што они *не спадају* у прави, главни задатак, који треба да се запамти. И сем тога, општи је закон, да ће се једно питање (задатак), које је из овога или онога разлога необично јаку нажњу потребовало, са свим стално упамтити у свима његовим деловима и свима узгредним околностима, које су с њиме биле у свези.

(Наставиће се)

ШКОЛЕ ЗА ОБРАЗОВАЊЕ СЛЕПИХ

(Наставак)

А колико је Хај био заузет за ову установу и с каквим је самопожртвовањем он радио на подизању слепачких школа, то се још и јасније види из његовог доцнијег живота, по што је та прва његова школа састављена са асилом и он стављен у пензију. Познавајући спрему оних људи, којима је образовање његових слепих ученика поверено у асилу, и знајући, као стручан човек, све прилике под којима ће његови ученици у асилу живети, он је већ у напред био на чисто, да овде слепачка школа неће моћи напредовати, и да ће ова установа скорим и ишчезнути, ако у брзо не наступе прилике, које ће је издвојити из онога хаоса у асилу. Њему, као човеку, који је за подизање те установе уложио, сем необично великог труда и све остало што је могао и имао, и који је с пуним правом гледао у тој школи спас једне читаве класе људи, која броји на милијуне — таквоме човеку, морало је тешко бити кад је доживео да гледа својим очима како се сав тај његов рад и цела та установа багателише и уништава. За то је он одмах, пошто је оно спајање школе са аси-

лом извршено, отворио на свој рачун једну приватну школу за слепе. За ову школу он је морао све из нова спремати, и све то он је плаћао из свога џепа, не имајући никакве државне помоћи. И ако је за то морао издати велике суме новаца, и поред тога, по ново савлађивати све остале тешкоће, које је у првој школи још одавно био савладао, опет га ни то није уздржало, да отвори за свој рачун једну приватну школу у Паризу. У овој школи Хај је *и почео радити* само са 4 ученика. Па и ако ни у доцније време ова нова његова школа није никад достигла по броју ученика ону прву школу, ипак га је то предузеће бацило у велике дугове, јер из руских извора види се, да је он имао око 15.000 рубаља дуга за време свога бављења у Русији, и да је сав овај дуг он направио услед свога великог пожртвовања за добро слепих, стварајући ову нову слепачку школу. То је већ јасан знак и доказ, да се је Хај морао да бори с великим материјалним незгодама у својој новој школи. И сама ова околност већ наговешћује, да он овде није могао с онаким у-

спехом радити нити до оних резултата доћи, тоје је постигао у својој првој школи. Но у овој школи Хај није дуго радио. Још док је постојала његова прва слепачка школа, многи путници из свију крајева Европе, који су у то време посећавали Париз, долазили су к њему да виде шта уче слепи у његовој школи, и како им он то предаје. Услед тога његова се школа прочула по целој Европи. Путници, који су проучили у Паризу слепачку школу, писали су после о овој установи, и тако стварали прилику да и други народи упознаду уређење и рад у слепачкој школи, и да се обавесте о образовању слепих у опште. Доцније ћемо видети, да је још 1790 године на немачком језику било неколико дела, у којима је Хајева школа описана до најмањих ситница. У тим делима описано је не само уређење слепачке школе у Паризу, него и цела метода и сва наставна средства, која су се ту употребљавала за образовање слепих. А одмах за тим изашло је (1793 год) у Лајпцигу и једно нарочито дело, у коме се говори о настави глуво-немих и слепих. Међу научницима и путницима, који су проучили Хајеву школу у Паризу, било је и Руса. Међу овима се нарочито помиње руски књижевник и историк *Котрамзин*. Према томе ова нова установа није била непозната ни у Русији; и овде се је о њој знало много пре него што је она прва Хајева школа састављена са асидом. Руски цар Александер I, дознавши за ову установу и образовање слепих, желео је да и у својој земљи подигне слепачке школе. Али пошто у Русији није било у то време људи, који би могли добро уредити и радити у таквој једној школи, то је он наредио своме генералу *Хитрову*, који се у то време бављаше у Паризу, да ступи с Хајем у преговоре и да приволи овога да дође у Петроград, те да овде уреди једну слепачку школу и да управља њоме, докле се не спреме други наставници који ће у њој радити. Преговори ови изгледа да су почети пре него што је прва Хајева школа састављена са асидом, или ако не у то време, онда одмах по што је то било; јер већ 1803 године овај је послао у Петроград свој пројекат за уређење слепачке школе у овој вароши, и поставио услове, под којима је вољан доћи у Русију, изјавивши у исто време, да жели да то што пре буде. Цар је Хајев

пројекат и услове усвојио, али тек 1806 године Хај се је кренуо у Петроград с једним својим слепим учеником, који му је у Русији помагао и као учитељ имао плату од руске државе. Без сваке сумње, Хај је много полагао на то, што се врло живо интересује и сам цар за слепачку школу, и с тога је као сигурно сматрао, да ће његов хуманитарни рад у Русији наћи бољег земљишта, него у Француској. Услед тога је он примио врло радосно ону понуду да иде у Петроград, и напустио своју нову школу, која га је у велике дугове увалила, те је и у Русији морао да отплаћује за неколико година. При одласку своме у Петроград, Хај је предао управу над својом садашњом школом једном научно образованом *слепцу*, *Хелману*, који је радио у њој и одржао је све до 1816 године, док се није издвојило и оно школско одељење слепих из асида.

Идући у Русију Хај се је са својим слепим учеником и сапутником зауставио у Берлину, где је на своме ученику показивао како се уче слепи и држао нека предавања о томе. Овде га је и тадашњи краљ пруски Вилхелм III, позвао својеручним писмом к себи у Шарлотенбург (одмах уз Берлин), те је и њему показивао на своме слепом ученику како и шта уче слепи. Услед тога је краљ одмах наредио да се заведе слепачка школа у Берлину, и још за време Хајевог бављења буде одређен за управитеља те школе неки *D. Zeune*; кога је Хај лично обавестио о свему нужном за ту установу, показао му наставна средства, методу и све остало како треба радити са слепима (све на свом ученику) и тако и у Берлину подигао слепачку школу.

Како је Хај прошао у Русији и шта је он тамо могао да уради за подизање слепачких школа, то ћемо видети, кад будемо говорили о слепачким школама у Русији. Овде нам још треба да разгледамо, како стоји данас француска са слепачким школама и осталим установама, које су одређене да олакшају судбину француском слепцу.

Из досадањег прегледа види се да је у развитку слепачких школа у Француској више пута настао застој, и да је било времена, кад је ова установа скоро са свим била угинула (у асиду је цела настава била ограничена на *један час* дневно). И по себи се ра

зуме, да је овако стање оставило штетних и осетних последица, које су се морале и доцније за дуго време осећати, и да је услед тога напредак ове установе много сметен и уназађен. Па ипак, ми данас не налазимо ни најмањег знака на слепачким школама у Француској, по коме би се ма у ком правцу могло приметити, да је ова установа прошла кроз онако штетне промене. Заузимањем саме владе, и после енергија и добра стручна спрема наставника, који су доцније у слепачким школама радили, изгладила је све недостатке, који су оним застојем у прво време створени. Нарочито за последњих 15 година и сама француска влада обратила је велику пажњу на слепачке школе. Седан је научио Француску, да је образованост и свесност масе народне најсигурније јемство како за унутрашњи развратак и благостање државно, тако и за одбрану отаџбине од спољних непријатеља. Та горка поука, у свези са другим приликама, учинила је, те је Француска за последњих 15 година нарочито пажњу обратила на народно образовање — на саму школу. И овде је она, као и у свима осталим областима народног живота, у ово последње време учинила тако огромне напретке, какве није могла постићи ни једна друга држава у овако кратком размаку времена. Упоредо с тим општим развратком ишло је и напредовање оних установа, у којима се од слепог просјака прави интелегентан и ваљан радник за разноврсне корисне послове у друштву. Истина, мора се узети у обзир и то, да владу на овоме пољу врло много потпомажу и приватне личности, које из чисте хуманитарности и патриотизма, не жаде ни труда, ни новаца, ни времена, кад треба што год да се учини за образовање или у опште за старање слепих. Поред остале помоћи од стране приватних људи, по неки добротвори завештавају веће суме новаца у корист слепачких школа или у корист асила за немоћне и остареле следе.

Због тога ми данас налазимо у Француској све разне облике оне установе, која је одређена на то, да образује и да олакша положај француског слепца. Почевши од „Дечијег Забавишта“ за слепо децу, где ова у игри и забави најпре почињу осветљавати своју околицу и разведравати свој дух, па до асила, у који изнемогао и остарео слепац, после ду-

гогодишњег часног и корисног рада, долази да мирно проведе последње дане свога живота — све те установе данашња Француска има.

Поред многих „малих школа“ (Деч. Забавишта) за слепо децу неколико завештањем подигнутих школа за одраслије следе, и неколико државних завода у које се примају и слепа и глуво-нема деца, у Француској је 1880 год. било :

а) 13 школа за образовање слепих.

б) 2 асила за издржавање слепих.

в) 2 завода за сиромашне следе девојке и слепо сирочад.

г) 1 завод („Silva“) у који се примају сем следе, још и блесаста и она деца, која имају каквих других неизлечивих недостатака.

Што се тиче образовања слепих у Француској, оно је овде у главноме, као и у свима осталим напреднијим државама у Европи. Слепи добијају опширно опште, па за тим стручно образовање, и тек онда се отпуштају из школе. За стручно образовање узимају се различити занати и музика. У француским слепачким школама следе уче музику не само као један предмет за забаву, него и као стручно занимање за будући живот. И у овом погледу су француске слепачке школе напредније од многих школа ове врсте у другим земљама. Јер, док је, на пример, музика у већини немачких слепач. школа са свим споредан предмет, и док су овде ретки слепци који су ову вештину потпуно изучили те да им она може бити стручно занимање у животу, докле у Француској са свим је обична ствар да следе који су свршили слепачку школу, полажу државни испит за учитеље музике. Тако, прошле године су петорица слепих, који су добили образовање у париској слепачкој школи, положили државни испит за учитеље музике, али ни један се од њих није примио државне службе, по што и као приватни људи с овом вештином довољно заслужују, да могу пристојно живети.

Наравно, да ни у француским слепачким школама не уче сви следе музику као стручну спрему, и ако се ова вештина свима предаје. И овде се одају музици само они следе, код којих се опази добар таленат за ову вештину (позната је ствар да следе већином имају доброга талента за музику или боље

рећи: они сразмерно лако изучавају ову вештину). А остали, код којих није овај случај, изучавају музику само донекле, као један предмет за забаву, па онда уче занате, којима се после у животу занимају. Слепи пак, који су се за музичаре спремали, постављају се, по свршетку школе, за учитеље музике, оргуљаре у црквама, или за удешаваоце гласовира. Исто тако и слепе женске изучавају музику за стручну спрему, и по свршетку школе постављају се за оргуљарке у манастирима. И у свима овим положајима, било као приватни учитељи или као учитељи у државној служби, они увек добијају толико награде, да могу са свим пристојно да живе као самостални људи.

Да би се боље видело у коликом обиму и какво образовање добијају слепи у Француској, ми ћемо овде навести неколико података из програма париске слепачке школе. (Ово су податци из програма који је био пре 1880 год. Да ли је и у колико је тај програм сада промењен, нисам имао прилике да дознам).

У програму те школе вели се између осталог: „Настава је *научна* (овде треба разумети умно образовање) *музичка* и *индустријска*. Научна настава дели се на *елементарну* и *вишу*. У елементарну спада: *Читање, писање* тачкастом (Браје-овом) азбуком, *Рачун, Језик, Ортографија*, основни појмови из: *Историје, Географије, Природних наука* с *Јестаственицом*. — У вишу наставу долази: *Литература, изучавање* (студија) *језика, Математика, Географија* и *Општа Историја*. — У годишњем извештају ове школе (за 1861 год.) наводи се, сем споменутих предмета још и *Реторика, Логика* и *Познавање Закона*.

У музичко образовање по том програму спада: а) вежбање гласа и певање у (хору) више гласова; б) наука о гласовној складности (хармонији); в) свирање у један или више музичких инструмената, међу које спадају, сем осталих, и ови: виолина, виолончело, флаута, рог, клавир, кларинет и оргуља; г) компоновање и на послетку д) удешавање гласовира.

У индустријску наставу, по програму, спадају ови занати: *четкарски, котаричарски, стругарски* („дрехслерски“) *оплетање столица* и *прављење мрежа* „и други радови, које слепи могу радити.“ За женске: *илетење* и *предење*, и *прављење разних предмета од сламе* (пле-

тење отирача за ноге, застирача за под у домаћим одајама ит.д.).

Као што пређашњи директор слепачке школе у Паризу, „*Jean Gaudet*,“ у своме листу *instituteur des Aveugles*“ разлаже, настава је подељена по разредима овако:

У I одељењу, које обухвата један ванредан или предуготовни и 3 редовна разреда, уче се ови предмети: у I-вом разреду: Религија, читање, писање, Рачун, Историја Цркве, „вежбања у говору и памћењу,“ певање (прва вежбања гласа), а даровитији почињу учити и свирање на гласовиру или и још ком инструменту и још ручни радови као припрема за занате; У II разреду: Религија, Аритметика, Граматика с анализом, вежбања у говору и „за памћење,“ Певање, и свирање, на гласовиру и још неком инструменту; продужење ручног рада; — у III-њем разреду: Религија, Аритметика, Граматика, Јестаственица и мањи писмени задатци; Певање; свирање на гласовиру и још неком инструменту; продужење ручних радова.

Сем тога, уз ово прво одељење, које обухвата основну наставу, има и један нарочити разред за ону слепу децу, која су мало духовно развијена, те не могу с осталима да напредују. Њима се даје настава засебно и ограничава се само на Религију, Рачун и Језик.

Друго је одељење за вишу наставу, и оно обухвата 3 разреда, у којима се предају ови предмети. У I-вом: Религија, Аритметика (свршетак), Граматика (свршетак), Историја старог века, Општа Географија, писмени радови као вежбања за ортографију и Граматику; а из музике: наука о складности (хармонији), свирање на гласовиру орхестарским инструментима, орхестарска музика, певање у хору, свирање на оргуљи, квартет и соло певање (за даровитије ученике). Ученици овога разреда, који немају талента за музику, те је не могу изучавати за стручно занимање у животу, изучавају занате у радионици школској, у којој се израђују четке, оплећу столице и разни предмети плету од сламе, плету мреже и ради стругарски посао.

У II-ом разреду овога одељења учи се: Религија, Реторика, Географија Француске, Историја средњег века с нарочитим обзиром на француску. Састављање лакших писмених

радова, Основи Геометрије и Познавање закона. Музика се предаје и у овом као и у првом разреду. Исто тако, и ученици овога разреда, који због недовољног талента не изучавају специјално музику, уче место тога један или више од наведених заната.

У III-ћем разреду предају се ови предмети: Религија, Литература, Логика, Историја света (ново доба) с нарочитим обзиром на француску, Елементи Космографије, Основи Физике и Познавање закона.

Музичко и индустријско образовање продужује се и овде по ономе, како је у првом и другом разреду.

Женске су у школи одвојене од мушких и засебно добијају наставу, али и код њих су исти наставни предмети, и исто онако као и код мушких подељена је настава у два курса: нижи и виши. Код њих се музичко образовање ограничава на: певање, свирање на гласовиру и оргуљи, и на науку о складности. Исто је тако и разлика у погледу индустријског образовања; јер женске од свију поменутих заната за мушке, уче само оплетање столица и плетење отирача, застирача и других предмета од сламе. А на место осталих радова оне науче: плести, прести и мрежати.

Женскимa већином наставу дају *слепе учитељице*. Тако *Guadet* наводи, да је 1860 год. било само 2 окате а 4 слепе учитељице у женском одељењу слепачке школе. У одељењу за мушкарце радило је у то време, сем директора, још: 6 наставника (надучитеља), 3 помоћника (млађа наставника) и два наставничка приправника. *И свих њих 11 наставника били су слепи*. Само за учитеље заната узимати су, а тако већином и данас бива у свима државама, окати мајстори, који често имају и слепе помоћнике.

У осталом, и дан-дањи су у париској слепачкој школи већином сами слепци наставници.

Француска је била прва држава на свету, у којој је најпре поникао асил за слепе (*Hospital des Quinze-vingts*, који је засновао Лудвик IX, „свети“ 1260 године); у Француској

се први пут појавила идеја и установа за образовање слепих (Хајева слеп. школа 1784), и на послетку та иста Француска родила је слепца, који је 1834 године измислио једну опипљиву тачкасту азбуку за слепе, која је и на конгресима наставника слепих санкционирана као најбоља и најпрактичнија од свију осталих азбучних система, којима су се слепи служили. *Louis Braille*, тако се зове тај слепац, саставио је једну азбуку за своје другове, која се састоји из 6 у два одвесна реда поређаних тачака, а помоћу које слепац пише не само слова, интерпункцију и бројеве, него и пете за музику. Због своје велике практичне вредности, ова је азбука усвојена у свима земљама, у којима се за образовање слепих зна и у којима постоје слепачке школе. Овом азбуком сад се највише штампају књиге за слепе. Како при штампању тако и при писању тачке излазе на артији испупчене, те их слеп може опипати, а по броју и положају њиховом слеп зна који се глас њима означаје. (Кад се буде говорило о писању и читању у слепачким школама, онда ћемо показати ову азбуку, и тачније обележити њену вредност). —

На податцима од 1876 године, у Француској је тада било 31.631 слепих оба пола у разном добу старости. Према томе долазило је 8:57 слепих на 10.000 окатих или: *један слепи на 1233 оката*. Од целокупног броја слепих било је: 14.617 женских и 17.014 мушких. Међу слепима *било их је 6000*, који су наслеђем добили слепило.

Међу тим и у Француској, као и у осталим земљама, слепило није подједнако распрострањено у свима деловима њеним. Услед земљишта, климе, индустријских, здравствених и других околности, у појединим департаментима долази саразмерно више слепих него у другима. Тако у департаментима, који заузимају северни део Француске, има мање слепих, него у онима, који су на југу. На Корзици, на пример, долази *један слепи на 555 окатих*, док просечни број слепих према окатима у целој Француској стоји, као што је горе напоменуто, као 1:1233.

СТЕПЕНОВАЊЕ И КОРЕНОВАЊЕ

неколико лекција из упоредног предавања тих операција

Написао

СР. Ј. СТОЈКОВИЋ

професор математ. у београд. гимназији

ПРЕТХОДНА РЕЧ

Покушао сам, да по примеру берлинскога математичара, професора *Ворпицког*¹⁾, изведем упоредно предавање степеновања и кореновања. Из проба, које сам сам чинио при предавању алгебре у петом разреду гимназије, стекао сам мишљење, да је такав метод упоредног излагања сродних рачунских операција користан по наставу. Разлози, који потврђују добру страну оваког предавања, били би ови :

1. што се њиме постиже лакше разумевање тих операција ;
2. што ствара јаснију прегледност сличних образаца и правила обеју операција ;
3. што ученици на тај начин боље памте поједине радње њихове ; и
4. што је такав начин подесан за систематисање, подударање и диференцирање образаца и правила тих операција.

Оваквом начину предавања не стоје на путу никакве веће тешкоће. Сем краткоће излагања, која се постизава овим начином, могао би се у корист његову, поред показаних разлога, навести још и овај : Има доста ученика, који после извесног времена лако заборављају оне обрасце и правила, која су прелажена приликом предавања једне од тих операција ; а то чини, да они теже разумеју извођења сличних правила и образаца друге операције, да не могу лако заназити оне разлике или подударања, која

се међу њима налазе. Па и кад не би било тога заборавља, тешко ће ученици бити толики систематичари, да сами доводе у упоредну везу слична правила и обрасце сродних операција.

Нисам покушавао, али мислим, да би се тако исто могла упоредо прелазити и многа правила осталих сродних операција аритметичких : сабирања и одузимања, множења и дељења.

И ако се све три сродне врсте : степеновање, кореновање и логаритмовање, могу упоредо тумачити у исти мах, једначином

$$a^n = b,$$

која преставља значај степеновања кад је непозната вредност степена $b = x$, значај кореновања кад је непознат корен a , а значај логаритмовања кад је непознат изложитељ n , — опет мислим, да се при предавању не би могло подесно извршити упоредно извођење сличних образаца и свих трију операција. Па и кад би било подесно, мучно да би било и корисно. Не може се порећи, да се памћење појачава упоређивањем два предмета, два обрасца, два правила ; али упоређивање више предмета у исти мах отежавало би памћење о њима, стварало би забуну.

Видније истављање образаца унапред, мислим, да такође олакшава ученицима лакше памћење њихово. За извођење образаца прве операције служио сам се обичним, синтетичким методом, полазећи од самог појма степеновања ; на против, код кореновања чинило ми се, да није довољно подесан онај начин извођења, што га употребљава бечки профе-

¹⁾ *Dr. J. Worpizky*: Elemente der Mathematik. I. Die Arithmetik, Berlin.

сор Хаберл¹⁾. Много је простији аналитички пут доказивања постављених образаца, који је изведен и код Халерштајна²⁾ и многих других немачких писаца, јер је он једнак за све образце, примењујући правило: да је *корен, степенован својим изложитељем, раван количини под кореном*. Сем тога, практична је примена тога метода, што се

приликом таквог доказивања понављају раније изведена правила степеновања и кореновања, те их с тога ученици лакше памте.

Колико сам погодно, што сам пошао овим путем у предавању тих двеју рачунских операција, остаје мојим друговима по струци, да пробају, па да оцене.

а) ОСНОВНИ ПОЈМОВИ

1.

Кад се у производу само један број јавља више пута као чинитељ, онда се вредност таквог производа назива *степен* тога броја.

Ако је потребно, да се неки број, нпр. a , узме у производу n пута као чинитељ, дакле

$$a \cdot a \cdot a \dots (n \text{ пута})$$

онда се то краће означава са:

$$a^n$$

Такав се израз изговара: „ n -ти степен из a “. А као задатак значи: *степеновати број a са n , или: подићи a на n -ти степен*.

Кад се какав број растави на више једнаких чинитеља, онда се један такав чинитељ за себе назива *корен* данога броја.

Ако је потребно, да се неки број, нпр. b , растави на n једнаких чинитеља, па се тражи вредност једног таквог чинитеља, онда се то означава са:

$$\sqrt[n]{b}$$

Такав се израз изговара: „ n -ти корен из b “. А као задатак значи: *кореновати број b са n , или: из b извући n -ти корен*.

2.

Према показаном појму степена, степеновати неки број са n значи дакле: узети га у производу n пута као чинитељ, т.ј.

$$a^n = a \cdot a \cdot a \dots (n \text{ пута}) = b.$$

Тако би нпр. било:

$$2^2 = 2 \cdot 2 = 4;$$

$$2^3 = 2 \cdot 2 \cdot 2 = 8; \text{ итд.}$$

Број a , тј. број који се степенује, назива се *корен* (или *основа*); n је *изложитељ* степена (exponent); а a^n , или што је

Према показаном појму корена, кореновати неки број са n значи дакле: од n његових једнаких чинитеља узети један, тј.

$$\sqrt[n]{b} = \sqrt[n]{a \cdot a \cdot a \dots (n \text{ пута})} = a.$$

Тако би нпр. било:

$$\sqrt[2]{4} = \sqrt[2]{2 \cdot 2} = 2;$$

$$\sqrt[3]{8} = \sqrt[3]{2 \cdot 2 \cdot 2} = 2; \text{ итд.}$$

Број b , тј. број који се коренује, назива се *радиканд* (или *количина под кореном*); n је *изложитељ* корена (exponent); а

¹⁾ Види *Алгебру за средње школе, по Хаберлу*, израдио Ст. Марковић.

²⁾ Види *Алгебру за ученике гимназије и реалке, по Халерштајну итд.* написао Радован Пејић.

све једно, његова вредност b , јест тражени $\sqrt[n]{b}$, или његова вредност a , јест тражени *степен (potenz)*, *корен (radix)*.

Напомена. Кореновање је лакше обрнута рања стеновања, онако, као што је оузимање обрнута рања сабирања, а његове обрнута рања множења. Степеновање се може представити једначином:

$$a^n = x,$$

таде се тражи степен, кад је познат корен и изокитељ; а кореновање једначином:

$$x^n = b,$$

таде се тражи корен, кад је познат степен (рајканан) и изокитељ, и таде је

$$x = \sqrt[n]{b}.$$

Знак $\sqrt[n]{}$ назива се *корени знам*, а представља преображај писмена r из речи *radix* (корен).

Одређивањем значаја степеновања и кореновања претпостављено је, да је изокитељ *чео асоцијатан број*.

3.

a^1 назива се *први степен* од a ;

a^2 " " *други степен* " " " "

или *квадрат*;

a^3 " " *трећи степен* " " " "

или *кубо*;

a^4 " " *четврти степен* " " " "

или *квадрат (увојни квадрат)*.

a^5 " " *петти степен* " " " "

$$5^2 = 5 \cdot 5 = 25;$$

$$(-4)^3 = (-4) \cdot (-4) \cdot (-4) = -64;$$

$$3^4 = 3 \cdot 3 \cdot 3 \cdot 3 = 81.$$

Примери:

Примери:

$$\sqrt[4]{16} = \sqrt[4]{4^2} = 4;$$

$$\sqrt[3]{-8} = \sqrt[3]{(-2)^3} = -2;$$

$$\sqrt[4]{81} = \sqrt[4]{3^4} = 3.$$

Квадратни се корен $\sqrt[2]{a}$ пише навек без изокитеља, дакле: \sqrt{a} .

$\sqrt[1]{a}$ " " *први корен* " " " "

или *кубни корен*;

$\sqrt[3]{a}$ назива се *трећи корен* од a ,

или *квадратни корен*;

$\sqrt[2]{a}$ " " *други корен* " " " "

$\sqrt[1]{a}$ назива се *први корен* од a ;

Ако се у једначини $a^n = b$ замени a

вредношћу $\sqrt[n]{b} = a$, добиће се:

$$(\sqrt[n]{b})^n = b$$

А то значи: кад се корен степенује својим изокитељем, добија се рајканан.

А то значи: кад се степен коренује својим изокитељем, добија се његов корен.

$$\sqrt[n]{a^n} = a$$

написати једначина:

На основу појма о кореновању може се

4.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Ово се правило с коришћу употребљава као *проба*, је ли кореновање добро извршено. Дакле, ако се са R означи радиканд, са k корен а са i изложитељ, биће кореновање добро, кад је

$$k^i = R.$$

Примери : $\sqrt[3]{64} = 4$, јер је $4^3 = 64$;

$$\sqrt[3]{a} \cdot \sqrt[3]{a} \cdot \sqrt[3]{a} = (\sqrt[3]{a})^3 = \sqrt[3]{a^3} = a ;$$

$$\sqrt{a} \cdot \sqrt{a} = a.$$

Или : број остаје непромењен, кад се и степењује и коренује истим изложитељем.

Но како је и $(\sqrt[n]{b})^n = b$, биће :

$$(\sqrt[n]{b})^n = \sqrt[n]{b^n}$$

Отуда правило : корен се степењује, кад се само радиканд степењује.

5.

1). $a^1 = a$,

што је јасно по појму степеновања. Отуда правило : први степен неког броја јест сам број.

2). $1^n = 1$,

јер је $1^n = 1 \cdot 1 \cdot 1 \dots$ (n пута) $= 1$. Па дакле важи правило : један дигнуто на ма који степен остаје опет један.

3). Ако је $a = b$, биће тада и

$$a^n = b^n,$$

тј. једнаки бројеви степеновани једнаким изложитељима дају и степене једнаке.

Тако је исто јасно, да је за $a \geq b$ и

$$a^n \geq b^n.$$

1). $\sqrt[1]{a} = a$,

јер по једначини $k^i = R$ имамо : $a^1 = a$. Отуда правило : први корен некога броја јесте сам број.

2). $\sqrt[1]{1} = 1$,

јер је ($k^i = R$) $1^n = 1$. С тога имамо правило : из један извучен ма који корен остаје опет један.

3). Ако је $a = b$, онда је и

$$\sqrt[n]{a} = \sqrt[n]{b},$$

тј. кад се једнаки бројеви коренују једнаким изложитељима биће и корени једнаки.

Тако је исто јасно, да је за $a \geq b$ и

$$\sqrt[n]{a} \geq \sqrt[n]{b}.$$

Напомена. Не би могла постојати једначина :

$$a^b = b^a$$

тј. корен и изложитељ не могу променути своја места ; тако нпр. 3^2 није $= 2^3$, јер је $3^2 = 9$ а $2^3 = 8$. За ово правило постоји изузетак само код једначине :

$$4^2 = 2^4,$$

Код првих основних операција, сабирања и множења, важило је то правило о промени места њихових чланова, тј.

$$a + b = b + a \quad \text{и} \quad ab = ba.$$

(Наставиће се)

„Класицизам или реализам?“

студија о школој настави при општем образовању

Питања о образовању младога когена вазда су интересовала нео образовани свет; значај и важност њихова несклапаги су то. Дуска и напредан и карактер цивилизације стоје у тесној вези с њима. Без претеривања може се рећи да *важан* образовати интелигентну школку омадаину знања — стварати срећу у људском друштву; стварати *подес*. Њих, у коме се гаје и образују чланови рода људског, представља — компас, а његаи, које то образоване са собом носе — пристаниште прогреса: савршеније компас — ситрпнији пут; узвишенији и стварнији његаи — благаји и већи прогрес. Оправдано је дакле — про-ујавати питања о образовању човеком; да-лажно — изражавати начин, а потребно — разматрати методе, којима се развија интеле-генција школске омадаине, која се образује и васпитава, да настане и увеча људску цивилизацију. Важност је једног таквог питања које се због тога и у другом свету а и у нас са веома равних страна искључувао, даје нам разлога, да и сами на овом месту предуз-емо његово проучавање; не прегенујемо да ће наше расправљање бити у присекаглас, и мишљење знатних ауторитета, који су томе питању судили, али желимо да према критерију о општем образовању, сурвременом модерној цивилизацији, колико толико при-несемо његовом решењу. Питање, на које оваје мислимо, јесте развиташени спор око „класицизма“ и „реализма“, десептиве — „класицизм“ и „реалистичке“ настава у сре-њим школама. Бивају ових наставаних питања која заслажују да се и више искључују, него што се то обично чини, хрпади и нас да се даљемо тако великол поста — претресања настава у срењим школама.

* * *

Познати немачки корифеј Ђмиле Ди-Вол Рај-мон прта у једном своме предавању¹⁾ она-сноста, које могу пронаћи за данашњу кул-туру и цивилизацију од *наведеног образовани-ја* једине прсте школске *настава*, којом се стварају неки подгаи на свет, карактерни за ту врсту настава. Ако узмемо из овога као позитиван факат ма и само то да *нека ерста* школске *настава* може у људи стварати по-стаје, који оговарају њеном карактеру, онда зар прешмо што дајући насловним питањима велику важност, тврђимо, да доста постоји непосредни однос између школе и прогреса? Школа даје извесне *погледе на свет*, из-весно *образовање* — то значај гадајуште, са кога ће човек ошечивати и разматрати своју околину и свој положај у њој; он подгава на и образоване скрпа, целине, масе таквих људи, зависи карактерни тип чнтаве јејне цивилизације. Истина је несумњива, да чове-чанство иде напред: прогрес нар мери се физичким, умним и моралним развитком²⁾. Према овоме физички умни и морални развитак, који зависи од школе, одређује у првом реду и сам квалитет прогреса? — У колико тај развитак, који представља опште

1) Culturgeschichte u. Naturwissensch. Vortrag dek. om E. Du-Bois Reymond, Leipzig, 1878, p. 40 и даље.
 2) Познати енглески философ Х. Спенсер, јавља (Social states); Progress: its laws and cause) да је прогрес представљен само физичким, умним и мо-ралним развитком. Са своје стране могли би ту истину проширити мишљењем: да је поред тога јавна организација. Као год што прогрес и среба у друштву (а то је циљ прогреса) зависи од фи-зичког, умног и моралног развитка неког друштва; тако исто и сам тај развитак зависи од социјалне организације и њеног савршенства. Поред на ор-ганизацију не само примитивних, јављачких народа, него и саме Европе објасниће то. Прогреса има данас, али је непотпуи: физички, умни и морални развитак свију чланова зависи од материјалне сребе социјалне, нека још ни у Европи јавна нема. Но на ову петрпу јачиничицу — социјалну организацију — нисмо се даље обазирали, јер је широка, која нас се оваје гледе, функција од оне прве три, и не стоји у таквом односу са петрптом, као с поменту-три пишиона.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

образовање како појединаца тако и читавих друштава, буде потпунији и савршенији, у толико ће то, заједно са савршеношћу социјалне организације, произвести и представљати *veћи* прогрес.

Да ли треба према овоме наводити још факата за потврду тога, да *дух неке цивилизације* зависи од идеала, које имају њени школовани чланови, од погледа, које у том моменту даје школа? — Мислимо да не треба. Свака досадања цивилизација имала је своје карактерне идеале, своје карактерне погледе на свет, своје карактерне облике, свој свет, своју културу. То је било њено чедо, њен производ, резултат њене школске акције — и живело само за њу. Људи те цивилизације одгајивани у том духу, запајани узорима тога света, и сами су били огледало те цивилизације. Живели су у том свету, и већим делом радили само за њ. Ако се цивилизација увећала, унапредила — то је било њихово дело њихова заслуга; ако је ослабила, пропала — и то је било њихово дело, негативно према резултату првога, али опет њихово. Њихов рад и живот нису створили ништа, што би је могло сачувати од тога. Толико тесно стоји скопчан дух цивилизације с духом образовања, с идеалима....

Ови су факти несумњиви. Несумњиво је и тврђење: да је опште образовање — физички умни и морални развитак — норма прогресне величине. Нејасно је пак само, какво образовање треба, у погледу на његову садржину, да буде оно опште образовање, које треба да имају интелигентни чланови сувремене, модерне цивилизације; другим речима: отворено је велико поље за размислажење у питањима, каква треба да је школска настава за опште образовање, какав однос постоји између поменутих три фактора, који представљају укупно опште образовање (а то су физички, умни и морални развитак); није најпосле ништа ближе одређено о карактеру школа за то опште образовање, и, што је најглавније, није обележена суштина, елементи, програм школске наставе за такво опште образовање. Оправдано је, дакле, чинити једну синтезу...

Има једно питање, које по нашем мишљењу, спада у најважнија питања, што састављају модерну науку, и које нам врло

згодно може послужити, да се нађемо у мору свих ових практичних и теориских питања, што су се сад пред нама појавила. Изванредно велики значај овога питања даје нам кључ и за то: шта је образовање, какво треба да је опште образовање, каква настава, па нас чак ставља на гледиште с кога ваља да решимо и само насловно питање: који од два правца, због којих се воде неисцрпне дискусије, ваља да влада у школској настави за опште образовање — „реалистички“ или „класички“? — Ми мислимо на *питање над свима питањима* (како га Huxley зове): *о месту и положају човског у природи*. Садржина је овога питања таква, да се чудновато некако ушлиће у решење свих ових проблема; оно је шта више кључ за њихово решење.

На први мах може ово изгледати и чудновато. Али није тако. Питање ово чини ону разлику између науке и школе; узајмица пресуђује карактер образованости. Сам човек је дело природе и њених закона. По том је и најсветији задатак човеков, да не допусти, да му буде страна она околина од које зависи сав његов живот, цело његово биће. Природа је сама била од вајкада школа човекова. Та школа и данас је, а и увек ће бити, важна за његове погледе на свет, за његово образовање. С иуно права вели Huxley у једном свом предавању да се цело образовање човеково састоји у упознавању природе и њених закона, што грубог неизрађеног човека, са свима његовим атрибутима — страстима и вољом — цивилизује и претвара у правог човека, као оно што вешт златар грубом и неуглађеном драгом камењу даје глачањем брилијантске трибуте. „Образовање није ништа више до — обучавање интелекта у природним законима, а тиме ја разумем не само тела и њихове силе, већ и људе и њихове циљеве; образовањем човеку се страсти и воља стапају у озбиљну и драгу жељу да живи по тим законима“¹⁾ — што доиста значи, да бити образован претпоставља познати природу и њене законе. Горњим питањем на ово се и циља.

Један немачки филозоф (Фајербах) целу зграду своје философије зидао је на тврђењу, да се сва философија састоји у знању *о свету*

¹⁾ A liberal education предав. у Lay sermons addresses and reviews by, Thomas H. Huxley, London 1872. p. 32.

(космосу) и *новсу*. Узмањући да је Философија потпуно уједињено знање¹⁾ слободно можемо рећи, да се ни данас не мисли много друкчије.

Пронашћу *геоцентричне заблуде* (као што је Хекел назива) створен је испитивању при- роде чврст основ, с кога је у том подгледу већ данас и укинут огроман напредак — све науке, које су остале при испитивању тога предмета, приходе, могу се обележити као знања с *свету*. Уништењем *антропоцентричне заблуде* (опет Хекелов израз) укинут је огроман напредак за познавање самог човека — све такве науке, које не испитију природу јесу у најширем смислу знање о *човеку*. Има такве остата разлога светсти све оно, чијим се проучавањем бави човек, на — природу и човека. Зајатак је човеков (а то је у исти мах и теориски и практички зајатак целих науке) такве, да теже знања о свету и човеку. Наука има да проучава ервину, из које је човек, и њен утицај на човека, да испитије природу и њене силе, да упути човека, како природу и њене силе, да упути човека, како те што више овајати природом, и да му створи правилине подглед на свет око њега. Тиме човек иже сазнавају свога места у природи. Питање такве о *позојачју човекосом и природи* јесте крпна, која очутије и сву на- учу, потребну човеку, као уелу природе, и која крпнише његово знање и образовање. Ваљано образовање није ништа друго него „обуцавање свога интелекта“ оним знањима која, као елементи, састојица овога питања, старају човеку јасне представае о подложју човековом у природи. Питање о подложју човековом у природи има управо три дела, која представљају три елемента сваког ваља- ног образовања. Један део овога питања обу- хвата знање о природи и васедеши, у њему се проучавају најважнији космоички и физички закони, тумаче најважнији природни закони и излажу принципи, према којима се може разумети развитак органског света. Знања, која су ових категорија, јесу она знања, која су предмет најважнијих природних и физич- ких наука и која чине основ у разумевању овога питања. У другом делу стоји човек у сопномогшој светлости: ту су студије, које су

¹⁾ La philosophie est le savoir complètement unifié — X. Cuenepet у Les premiers principes, trad. franc. Paris 117.

свесно или несвесно даваде правац мислима и којих зависи опстанак и прогрес човеков, речју тај део обухвата најважнија сопного- шка знања. Трети саставни део како овог пи- тања тако и самог образовања, у коме би оно било као крпна, обухвата оно, што чо- века у образовању идајдише васпитава, и што образовање чини свестраним. То су знања којама назиремо будућност, знања према ко- јима стварамо подглед на то, какво треба да је правично уређење социјалних односа, како да је организована физичка и умни рад и како да разумемо правично саму човечју природу. Проучавањем ових и овакових факата и про- бама разумева се подложју човеков у при- роди: човек се уобичује, да је и он само један атом природе и учи се, како ће радити на здуљском напретку. Уживот човеков и све не- гово држање само је такве тежња, да се проучи и разуме ово питање.

Питање о подложју човекову у природи управо је спона између науке и школе: оне се у њему додирују. Оно је наука, јер су резултати свих наука управљени на оно, на шта је и оно; а оно је важно и за школу, јер се школовањем подучавају и шире оне велике истине, којима се може разумети подо- кај човеков. Количина критичког знања из овог питања управо је *мера образованости* неког друштва или неког човека, — показује такве ступањ физичког, умног и моралног развитка њиховог. Најважнији резултати ових наука, које чине ово питање, уречавају сваки развитак, умни и морални; а само образо- вање представљаено је физичким, умним и мо- ралним развитком човековим. Оно што чини умни и морални развитак у ствари је оно троје, што чини суштинну овога питања и су- штинну образовања. Разумети питање о подо- жју човекову у природи и обучити се у њему значај, стечи сва потребна знања за соци- јални и грађански живот и упути се за најсветији зајатак — подмолати прогрес. За социјални напредак потребно је не само неко специјално знање у друштвених чла- нова, већ треба, да сваки члан има и знатну количину неког *општег образовања*, нешто знања, навика и тежња, које би биле директ- вајне за друштво и прогрес. Више школо- вање, које треба према томе да је и што

распрострањеније, не сме дакле никако пропустити такав циљ; оно је апсурд, логичка бесмислица, ако није управљено на то, да њиме човек што боље разуме свој положај у природи. У овоме питању, дакле, јесте све оно, што ствара човеково опште образовање;

стварно опште образовање оснива се на оним истим наукама, које чине и питање о човековом положају у природи, оно је дакле у њему. Разумети и знати положај човеков у природи значи у начеду, добити *стварно опште образовање*,
(Наставиће се)

БЕЛЕШКЕ О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

Северо-америчка позоришта. — У заруженим Државама северне Америке и у Канади има 25 великих градова са становништвом преко 100.000; они имају 244 позоришта и концертних дворана. Других опет 689 градова са становништвом од 5000 до 100.000 имају 1750, а осталих 1229 градова са становништвом испод 5000 имају 1255 позоришта и концертних дворана. Свега се дакле броји 3249 таквих храмова уметности. У тима дају представе 400—500 путничких и 100 сталних дружина; њих 40—50 представљају опере и оперете. У сезони 1884-85. г. северо-америчка су позоришта добила 48 милијуна долара (240 милијуна динара).

Народне школе у Француској. — По службеним подацима број учитеља у вар. школама у Француској допире до 132.560, а број деце коју се у њима обучавају, износи 5,468.681; осем тога има 5617 школа за децу још недораслу с 8456 учитељица и 693.430 васпитаника.

Дестур Јамаши Минохајерџи. — Тако је име садашњем најстаријем свећенику огњепоклоничке секте или т. звана «парса» у Бомбају, који још и дан дањи свето поштују и славе празник Зенда Весте. Па опет су парси врло образовани и, поред свега малог им броја, они играју знатну улогу у друштвеном животу предње Индије. Сем тога се они озбиљно интересују испитивањима јевропских научника о њиховој религиозној књижевности, и поменути им духовни старешина учествовао је на «конгресу светских оријенталиста» у Бечу. Заузимањем чувеног енглеског филолога Макса Милера у последње су време почели излазити на видик и међу самим урођеницима самостални научници на поменутом пољу рада. Дестур Јамаши Минохајерџи има под собом 20 — 30 нижих свећеника, и он је дужан обучавати и спремати млађе жреце.

Највећи додиглот — (зналац многих језика) данас је без сумње познати талијански писац Марко Гамини. Чувени у своје време, кардинал Мецфанги у Риму, говорио је и писао на 58 језика (у том броју и руски, пољски и малоруски). Марко Антонио Гамини знатно превазилази свога чувеног

претходника. Он одлично зна 93 језика, па у том броју и све словенске, особито руски, којим говори са свим слободно. У Децембру ће ове године Гамини похотити Петроград.

Јавне библиотеке у северној Америци — Од ово последних 30 година број јавних библиотека у заруженим Државама знатно се умножило. Године 1850. кембричка универзитетска библиотека (Cambridge University library) имала је само 70.000, а библиотека конгресна и библи. бостонског Атенеја само по 50.000 свезака. Данас пак америчке библиотеке показују врло велики број књига а за то имају да захвале знатним сумама својих буџета и великој издашности америчких општина и појединих лица. Тако је н. пр. конгресна библиотека (у Вашингтону) имала г. 1882. више од 480.000 свезака, бостонска Public library имала је 400.000, универзитетска библиотека у Кембриџу, библиотеке Њујоршка Асторо и бостонског Атенеја имале су свака по 200.000.

Професор бечког универзитета Е. Рајер (E. Reyer) написао је у «Centralblatt-у für Bibliothekswesen» врло интересантну студију по библиотекама у Северној Америци од почетка овога века. По њему је основано:

Од г. 1775. до 1800—	30 јавних библи.	с 24.000 свез.
« 1800. « 1825 - 180 «	»	» 2,000.000 «
» 1825. « 1850 - 550 «	»	» 2,800.000 «
« 1850. « 1875 - 2.240 «	»	» 5,500.000 «

Десетогодишњи прираштај целокупнога броја књига у главним библиотекама види се по овим цифрама:

	Године			
	1850.	1860.	1870.	1880.
Конгр. библи. (Вашингтон)	50	—	180	480
Public library (Бостон)	—	80	160	400
Астор. библи. (Њујорк)	20	70	140	192
Универ. библи. (Кембриџ)	70	80	420	210
» « (Њухеви)	20	40	700	100
Атенеум (Бостон)	50	—	—	210

Исто тако америчке библиотеке расподажу за своје набавке много издашнијим субсидијама (новчаном помоћи), него што се у Јевропи дају у најбољим библиотекама. Бостонска Public library троши годишње 600.000 динара, а библиотеке у Чикагу

у Цицинату и конгреска имају свака у свом буџету по 206.000 и више динара, док нпр. буџет највећих библиотека у Јевропи, париске Bibliothéque nationale не прелази 500.000 дин. у средњу руку.

Као што рекосмо напред, већина је америчких јавних библиотека постала у новије време; год. 1850. велике библиотеке у Бостону још није ни било, а библиотека у Чикагу основана је тек 1880 г.

Од г. 1830. у Америци се задовољаваху основањем многобројних школских библиотека, и већ г. 1860. њихов је број прелазио 17 000 с 4 милијуна свезака. Доцније, око 1850. дође ред на библиотеке за народ (free public libraries), које се појавише готово у једно исто време у Америци, у Енглеској и у Немачкој подизањем народних (популарних) библиотека у Бостону (1848), у Манчестру и у Ливерпулу (1852.) и у Берлину (1850).

У Здруженим Државама као да је земљиште врло угодно за развитак (народних (попул.) библиотека. Најзнатнија међу свима, Boston public library има сада 500.000 свезака; она издаје на читање сваке године по милијун свезака. Њој даје држава годишње суму од 600.000 динара; њен персонал броји 140 чиновника и служитеља.

Ево неколико цифара, из којих се може видети како се брзо развија ова библиотека :

Године	Целокупан број свезака брошура		Годишњи прираштај
	х	и л а д е	
1855	28	12	6
1860	55	27	7
1865	160	90	19
1870	390	250	14

Годишње	Број свезака датих на читање		Годишњи трошак
	дневно	динара	
81.000	260	78.000	
150.000	600	145.000	
—	900	—	
1,100.000	3,700	624.000	

Истина је да друге северо-америчке «библиотеке за народ» нису расле тако на јуриш, као

бостонска. Али се библиотека у Чикагу, којом управља одличан библиотекар Пул (Plove) развијала још дужи и од бостонске Public library. Основана 1872., она је већ г. 1875. бројала 48.600, а г. 1884. — 106.000 свезака. Број читалаца, који су године 1885. походили читаоичке дворане, превазишао је 600.000.

Несумњив је факт, да је у здруженим Државама средња циркулација (узимање) књига достигла много јачу размеру него што је у великим јевронским библиотекама. Да би се човек о том уверио, треба само да погледа на ову таблицу, у коју је В. Рајер унео за сваку библиотеку и целокупан број свезака и средњи број књига, разгледаних или узиманих на читање за једну годину :

Библиотеке	Број књига изданих читаоцима за једну годину	Свака је књига вила на читању у средњу руку
Манчестер (Public library)	1,380.000	8 до 10 пута
Чикаго	600.000	8
Ливерпул	640.000	7
Цицинати	670.000	5
Париз (општ. библиотеке)	700.000	5
Берлин (народне библиотеке)	310.000	3 до 4 пута
Бостон (Public library)	1.100.000	2 до 3
Беч (университ. библиот.)	250.000	0,7 пута
Њујорк (библ. Астер)	—	0,7 пута
Христијанија (универ. библ.)	—	0,17 пута
Париз (народна библиотека)	370.000	0,60
Минхен (крајевска библ.)	30.00	0,06

Докле у Бечу један библиотечки чиновник изда је читаоцима у средњу руку сваке године 100 књига, докле у British Museum-у такође један чиновник издаје 6.600, у париској народној библиотеци и у бостонским јавним библиотекама по 7 до 8000, у библиотеци Астор 10.000, у библиотеци берлинској 16.000, а у библиотекама у Манчестру и Чикагу до 20.000

С друге стране не треба заборавити да највећи део целокупног броја књига у северо-америчким public libraries чине списи популарни, којих је много више по често научних. Јасно је дакле да ће тај број читалаца увек бити већи него на другом месту. На завршетку ове библиографске статистике износимо, по америчком «Library journal» (септембар — октобар 1885.) списак главних «Free public libraries» у Здруженим Државама:

Град	Број грађскога становништва	Библиот. годишњи издаци (у доларима)	Број свезака	Годишња циркулација књига	Годишњи прираштај целокупног броја
Бостон	362.000	120.000	419.000	1,056.000	16.000
Чикаго	503.000	54.300	112.000	664.900	5.300
Цицинати	255.000	49.000	154.000	730.000	4.100
Лин (Lin)	38.000	5.700	32.000	90.300	1.300
Мидвоки	115.000	17.700	24.000	83.000	2.800
Њу-Бедфор	27.000	5.100	45.000	71.800	2.400
Спрингфелд (М.)	33.000	8.200	49.000	57.200	1.800
Талтон	21.000	5.200	21.000	58.900	2.000
Вчестро	58.000	14.900	61.000	194.300	3.100
Сан Франциско	234.000	18.000	63.000	326.000	3.900

(Le Livre).